

Toplumsal Cinsiyet, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Gölgesinde Yükseköğretim Mezunu Kadınların İşsizlik Deneyimleri: Balıkesir İlinde Bir Uygulama¹

Gizem Burcu KARAALİ²

ORCID: 0000-0002-9232-0129

DOI: 10.54752/ct.1534414

Öz: Kadın işgücünün; emek piyasalarında istihdam edildikleri alanlar, istihdam biçimleri, istihdam şartları, ücret düzeyleri açısından erkeklere kıyasla dezavantajlı olduğu ifade edilebilir. İşsizlik oranları arasındaki cinsiyet farkı, kadın işgücünün işsizlik sorununun öncelikli muhatabı haline geldiğini göstermekle birlikte; işsizliğe neden olan etkenler ve işsizlik ile birlikte ortaya çıkan sonuçlara ilişkin açıklamalar büyük oranda kadın işsizliğini göz ardı etmektedir. Özellikle eğitilmiş kadın işsizliğine dair oranların, eğitilmiş erkek işsizliği oranları ile kıyaslandığında daha yüksek olmasının, ilave birtakım açıklamaları gerekli kıldığı düşünülmektedir. Bu çalışmada; kadın işsizliği, feminist metodoloji ışığında ele alınmış ve yükseköğretim mezunu kadınların işsizlik deneyimleri toplumsal cinsiyet, patriyarka ve cinsiyete dayalı işbölümü kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, fenomenolojik araştırma deseni benimsenmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Bu kapsamda Balıkesir ilinde yaşayan, en az 1 yıldır işsiz olan, yükseköğretim mezunu, 22-40 yaş aralığındaki 35 kadınla derinlemesine mülakatlar yapılmış, toplanan verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bulgular, araştırma sorularından hareketle belirlenen başlıklar altında toplanarak, eğitilmiş

¹ Bu çalışma “Türkiye’de Eğitilmiş Kadın İşsizliği: Balıkesir İli Uygulaması” isimli Yayınlanmamış Doktora Tezinden türetilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. Bandırma Onyedİ Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, gkaraali@bandirma.edu.tr

KARAALİ, G.B., (2024) “Toplumsal Cinsiyet, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Gölgesinde Yükseköğretim Mezunu Kadınların İşsizlik Deneyimleri: Balıkesir İlinde Bir Uygulama”, Çalışma ve Toplum, C.4, S.1505-1542

Makale Geliş Tarihi: 12.06.2024 - Makale Kabul Tarihi: 15.08.2024

Çalışma ve Toplum, 2024/4

kadınların işsizlik deneyimleri farklı boyutları ile değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde; eğitilmiş işsiz kadınların, çalışmaya değer attettikleri, iş seçiminde farklı değişkenleri göz önünde bulundurmak mecburiyetinde kaldıkları, işsizlik deneyimleri süresince aileleri tarafından desteklendikleri, aldıkları eğitime rağmen işsiz olmalarının toplum tarafından sorgulandığı fakat evliliğin kadınlar özelinde toplum baskısını ortadan kaldırdığı, emek piyasalarında çeşitli düzeylerde ayrımcılık uygulamaları ile karşılaştıkları, uzun süren eğitim hayatları sonrasında işsiz kalmalarının aldıkları diplomaları sorgulamalarına neden olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: işsizlik, kadın işsizliği, toplumsal cinsiyet, patriyarka, cinsiyete dayalı işbölümü

Unemployment Experiences of Female Higher Education Graduates in the Shadow of Gender, Patriarchy, and Sexual Division Of Labor: A Practical Study in Balıkesir Province

Abstract: Women in the workforce can be considered disadvantaged compared to men in terms of the areas in which they are employed in the labor market, types of employment, employment conditions, and wage levels. The gender gap between unemployment rates shows that the female labor force is the primary group to suffer from the unemployment problem. The factors that lead to unemployment and the explanations of the consequences of unemployment largely ignore female unemployment. Especially the fact that the unemployment rates of educated women are higher than those of men with the same level of education necessitates some further clarification. In the present study, female unemployment was examined in the light of the feminist methodology. The unemployment experiences of female higher education graduates were assessed in terms of gender, patriarchy, and sexual division of labor. A qualitative research method and a phenomenology research pattern were adopted, and the data were collected through semistructured interviews. In-depth interviews were conducted with 35 women aged 22-40 living in Balıkesir Province who were higher education graduates and had been unemployed for at least one year. The data collected were analyzed using descriptive analysis. The findings were grouped under the titles determined according to the research questions, and the unemployment experiences of the educated women were evaluated in terms of different aspects. It was found that educated unemployed women attribute value to working, they have to consider different parameters regarding job choice, they are supported by their families during periods of unemployment, the fact that they are unemployed despite the education they received is questioned by the society, but; marriage eliminates social pressure on women, encounter

discrimination at various levels in the labor market, and their unemployment after a long education made them question the value of the degrees they have.

Keywords: unemployment, female unemployment, gender, patriarchy, sexual division of labor

Giriş

Kadınların emek piyasalarındaki konumlandırılmalarının, toplumsal yapı içerisindeki konumlandırılmaları gölgesinde gerçekleştiği ve kadınların emek piyasaları içerisindeki varlıklarının; atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu şekilde kendilerine yüklenen sorumluluklardan büyük ölçüde etkilendiği düşünülmektedir. Kadın işgücünün emek piyasalarına katılım düzeyi erkek işgücüne göre düşük seyretmekte, ücret düzeylerindeki cinsiyet farkı kadınlar aleyhine gerçekleşmekte, yatay ve dikey ayrışma maruziyeti nedeniyle belirli mesleklerde, belirli çalışma alanlarında ve belirli statülerde yoğunlaşan kadın emeği, atipik istihdam şekilleriyle kayıt dışı sektörde ve kısmi zamanlı çalışma biçimlerinde ağırlıklı olarak yer almakta ve kadın işgücü, emek piyasalarında çeşitli boyutlarda ayrımcı uygulamaların muhatabı olmaktadır. Dolayısıyla kadın emeği, erkek emeğinden farklı birtakım özellikler barındırmakta, bu da kadınların emek piyasalarına katılım düzeyleri, emek piyasalarındaki konumlandırılmaları ve işsizlik oranları üzerinde etkili olmaktadır. Bu noktada kadın emeğinin yanı sıra kadın işsizliğinin de kadınlara özgü birtakım ilave açıklamaları gerekli kıldığı ifade edilmelidir. Diğer bir deyişle; işsizliğe yönelik olarak emek piyasalarının yapısal özelliklerine dair açıklamaların, kadın işsizliğini açıklama noktasında yetersiz kaldığı düşünülmektedir.

Türkiye’de toplumsal yaşam içerisinde ve kamusal alanda elde ettikleri kazanımlar neticesinde kadınların eğitime erişim imkanları artış göstermiş, bu durum emek piyasalarında farklı alanlarda temsil edilmelerine imkân tanımıştır. Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları, aynı eğitim düzeyindeki erkek işgücü ile mukayese edildiğinde daha düşük seyretmekle birlikte, eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım ve istihdam oranları artış göstermektedir. Bu noktada eğitimin, her iki cinsiyet için de istihdam edilebilirliği artırdığı ifade edilebilir. Bununla birlikte; işsizlik oranları incelendiğinde, artan eğitim düzeyi ile birlikte işsizlik oranlarının erkek işgücü açısından azalma eğiliminde olduğu, kadın işgücü için ise eğitimin işsizlik oranlarında azalma eğilimine neden olmadığı; hatta yükseköğretim düzeyinde eğitim alan kadınlar arasında işsizliğin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Toplumsal yapı içerisindeki eşitsizlikleri ortadan kaldıracığına inanılan meritokrasi idealinin ve eğitimin istihdam yaratma kapasitesinin, eğitilmiş işsizler üzerinden sorgulandığı bu dönemde; kadın işgücü söz konusu sorunun öncelikli bir biçimde muhatabı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kadınlar özelinde işsizlik deneyiminin farklı birtakım örüntüler barındırdığını

ve eğitilmiş kadınların işsizlik deneyimlerinin ayrıca ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmada kadın işgücünün emek piyasalarında karşı karşıya kaldığı sorunlar eğitilmiş işsiz kadınların deneyimleri ışığında ele alınacaktır. Dolayısıyla çalışmanın konusunu toplumsal cinsiyet ayrımcılığı odağında eğitilmiş kadın işsizliği oluşturmaktadır. Çalışma ile kadınların emek piyasalarına ilişkin deneyimlerinin toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantısının, toplumsal yapı içerisinde kadın işsizliğine yönelik algının, eğitilmiş işsiz kadınların iş arama süreçlerine ilişkin deneyimlerinin ve önceki iş deneyimleri ışığında emek piyasalarında karşı karşıya kaldıkları sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada feminist metodoloji benimsenmiş, çalışma boyunca olgulara feminist bakış açısı ile yaklaşılmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiş, araştırma deseni olarak fenomenolojik desen benimsenmiş, veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu; yükseköğretim mezunu, 22-40 yaş aralığındaki, 1 yıl ve daha uzun süredir işsiz olan, Balıkesir ilinde ikamet eden kadınlar oluşturmaktadır. Görüşmeler sırasında, katılımcıların onayı ile ses kaydı alınmış, kayıtların deşifre edilmesi ile elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemiyle analize tabii tutulmuştur. Elde edilen bulgular, araştırma sorularından hareketle belirlenen başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Çalışmaya atfedilen değer, işsizliğin yarattığı tahribat, toplumsal yapı içerisinde kadın işsizliğinin önemsizleştirilmesi, cinsiyet ayrımcılığı ve etkileri, emek piyasalarında karşı karşıya kalınan negatif deneyimler, iş seçiminde etkili olan kriterler, işsizlerin aldıkları üniversite eğitimi ve diplomaları hakkındaki düşünceleri, yaşanan yerin işsizlik üzerindeki etkisi gibi farklı boyutları ile eğitilmiş işsiz kadınların işsizlik deneyimi kapsamlı bir biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Teorik Arka Plan

Toplumsal Cinsiyet, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Gölgesinde Kadın Emeli

Toplumsal yapı içerisinde kadınların konumları, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller ile uyumlu bir biçimde üstlenmeleri beklenen sorumluluklar tarafından belirlenmektedir. Buradan hareketle toplumsal normlar ve kültürel kabullerin, kadınların özel alan içerisindeki sorumluluklarını ve kamusal alandaki görünürlüklerini etkilediği düşünülmektedir. Kadınların toplumsal yapı içerisinde sahip olacakları statüyü belirleyen eğitim ve istihdam olanakları da kadınlara atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri, patriyarkal kabuller ve cinsiyete dayalı işbölümüne şekillendirilmektedir. Dolayısıyla kadınların eğitim imkanlarına ulaşmaları ve işgücü piyasalarında varlık gösterebilmeleri, toplumsal yapı içerisindeki konumlandırılmalarından etkilenmekle birlikte; aynı zamanda bu konumu şekillendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı; o cinsiyete uygun olduğu düşünülen davranış kalıpları ve çeşitli kurumsal yapılar yoluyla benimsenmektedir. Toplumsal cinsiyetin, cinsiyet gibi doğuştan elde edilen bir kimlik olmamasını, Simone de Beauvoir (1973: 301), “*Kadın doğulmaz, kadın olunur*” ifadesi ile açıklamakta ve toplumsal cinsiyetin toplum tarafından şekillendirildiğini savunmaktadır. Cinsiyet rollerinden geliştirildiği savunulan toplumsal cinsiyet, Mead (1935: 41-42) tarafından; uygun görülen farklı rollerin, kadınlar ve erkekler tarafından benimsenmesinin, diğer bir deyişle toplumların, insanlara atfedilen nitelikler evrenini ikiye bölerek, yarısının kadına, diğer yarısının ise erkeğe atfedildiği düşüncesine dayandırılmaktadır (Delphy, 1993: 1). Feminist kuramcılar, toplumsal cinsiyetin kültürel değerlerle inşa edildiğini savunmakta ve söz konusu kavramı, cinsiyetin kültürel anlamdaki betimlemesi olarak açıklamaktadır (Butler, 2018: 53). Bu açıklama ışığında toplumsal cinsiyetin; toplumsal yapı içerisinde var olan kültürel, dini ve ideolojik sistemlerin pekiştirdiği üretim ve yeniden üretim süreçlerince meydana getirilen bir toplumsal işbölümü ağı olduğu ifade edilebilir. Toplumsal cinsiyet; yalnızca erkek ve kadın arasındaki farklılıkları değil, aynı zamanda kurulan eşitsiz güç ilişkilerini de açıklamaya çalışmaktadır (Berktaş, 2013: 8).

Dar anlamda aile üyeleri ve aile kurumu üzerinde erkeğin sahip olduğu yetkiyi kullanmasını ifade eden patriyarka kavramı; daha geniş bir perspektifte ise toplumsal yapı üzerindeki eril tahakkümü, yani erkeklerin iktidarını ifade etmektedir (Turner, 2020: 77). Kökleri, kadınların üretim emeğinin yanı sıra; yeniden üretim emeği üzerinde de hüküm süren erkek hakimiyetine dayanan patriyarka, kadın bedeni üzerindeki eril söz hakkı vesilesiyle kadınların üretken kaynaklara ulaşımının engellenmesi ile kendisini göstermektedir (Hartmann, 2008: 174-175). Bu şekilde erkeklerin önceliklerinin ve çıkarlarının muhafaza edilerek, eril denetime tabii olan bir toplumsal sistem inşa edilmekte ve ortaya çıkan sistem erkek iradesini aşarak, nesnel bir gerçeklik halini almaktadır (Berktaş, 2019: 24). Dolayısıyla patriyarka; toplumsal kurumları, siyaseti ve ekonomiyi kapsamına alarak hane sınırlarını aşmış, hane içerisinde evin erkek üyesinin hakimiyetinden, hane dışında erkek işverenin/çalışma arkadaşlarının yönetimini içermeye başlamıştır (Mies, 2012: 94). Patriyarka; özel patriyarka ve kamusal patriyarka olarak kendini göstermektedir. Özel patriyarka dışlayıcı bir strateji benimseyerek, kadınları kamusal alandan dışlamakta; kamusal patriyarka ise ayrımcı bir strateji benimseyerek, kadınların kamusal alana girişine engel olmamakla birlikte bu alandaki varlığını bilinçli bir biçimde dezavantajlı veya ikincil nitelikli kılmaktadır (Walby, 1986: 29).

Cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal cinsiyet rolleri etrafında şekillenmektedir. Buradan hareketle cinsiyete dayalı iş bölümü, doğumlarıyla birlikte sahip oldukları varsayılan özellikleri ile paralel olarak farklı yetenek, vasıf veya sorumluluk gerektiren işlerin; kadınlar ve erkekler arasında görünmeyen bir anlaşmaya dayalı olarak paylaşıldığı kabulüne dayandırılmaktadır (Mies, 2012: 105). Bu anlaşmaya sadık kalınarak inşa edilen sınırlar ile kadınlar ve erkekler kendi cinsiyetlerine uygun görülen görev ve sorumlulukları benimsemekte; kendileri için

uygun bulunan işler ile ilgilenmektedirler. İş bölümüne ilişkin rol paylaşımı, kamusal alan ile özel alan ayrımına göre şekillenmekte; özel alana dışıl özellikler yüklenirken, kamusal alana eril özellikler atfedilerek, iş yükü bu alanlar arasında paylaştırılmaktadır (Chesters, 2012: 512). Cinsiyete dayalı iş bölümü, aynı zamanda toplumsal yapı içerisinde erkeğin ve kadının sahip oldukları statüler arasındaki eşitsizliklere kaynak oluşturmaktadır (Tan, 1979: 160). Toplumsal yapı içerisindeki cinsiyete dayalı iş bölümünün, işgücü piyasalarına tezahür ettiği ve kadınların kendilerine uygun görülen alanlarda, kendileri ile özdeşleştirilen mesleklerde ve kendilerine ayrılan iş kollarında ağırlıklı olarak istihdam edilmelerine neden olduğu ifade edilebilir.

Toplumsal cinsiyet, patriarka ve cinsiyete dayalı iş bölümü; hane içerisinde ücretsiz kadın emeğinin, hane dışında ise ücretli kadın emeğinin özelliklerini belirlemektedir. Ücretsiz kadın emeği ve ücretli kadın emeği biçiminde sınıflandırılan kadın emeği; kadının kendisinin ya da başka kimselerin hayatlarının devamı için değişim veya kullanım değeri bulunan mal ya da hizmetleri üretim süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Ecevit, 2000: 119). Kadınların üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin tamamını ifade eden kadın emeği; sadece hane dışında ücretli olarak çalışmayı değil, hane içerisinde maddi bir karşılığı olmayan faaliyetlerini de kapsamına almaktadır. Kadınların ücretsiz emeğini açıklama noktasında “çalışan kadın” tabirinin önem arz ettiği düşünülmekte, söz konusu tabir, kadınların hane içerisindeki faaliyetlerinin görünmezliğini vurgulamakta, kadınların ücretsiz emeğine ilişkin hane içerisindeki uğraşları, ücretli çalışmanın tamamlayıcısı olarak görülmektedir (Budd, 2016: 262). Ücretsiz kadın emeğine yönelik algının, ücretli kadın emeğinin sahip olduğu özellikleri de belirlediği düşünülmektedir. Zira kadının; hane içerisinde bir birey olarak değil de aile kurumunun vefakâr bir üyesi olarak kabul görmesinin, kamusal alandaki görünürlüğüne yanı sıra; emek piyasalarındaki varlığını, çalışma kararını, istihdam biçimlerini ve ücret düzeyini doğrudan etkilediği ifade edilebilir.

Emek tarihine dair söz konusu literatür incelendiğinde ücretli kadın emeğinin, toplumsal yapı içerisinde hâkim olan patriarkal ideolojiye ve cinsiyete dayalı iş bölümüne dayalı olarak şekillendiği görülmektedir. Kadınların hane dışındaki ücretli çalışmanın bir parçası haline gelmesi zamanla gerçekleşmiştir. Tarım toplumunda kadınlar, aile üyeleri ile bir arada yürüttükleri üretim faaliyetleri haricinde, sınırlı da olsa hane dışında özellikle bakım emeğinin çeşitli alanlarında çalışmaktadırlar. Bununla birlikte; kadın işgücünün, ücretli çalışma hayatının parçası haline gelmesi sanayi toplumu ile söz konusu olmuş ve kadınlar belirli bir düzen içerisinde yeni kurulan fabrikalarda bu dönemde çalışmaya başlamışlardır. Dünya Savaşları dönemi ile birlikte erkek işgücü silah altına alınmış, böylelikle onlardan boşalan alanlar, ortaya çıkan ihtiyaç neticesinde kadın işgücü ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde kadınların daha önce yer almadıkları sektörlerde, yaratılışlarına uygun olmadığı düşünülen mesleklerde ve erkek işgücünün ağırlıklı olarak istihdam edildiği çalışma alanlarında istihdam imkânı yakaladıkları ifade

edilebilir. Savaş dönemleri kadın işgücünün emek piyasalarındaki konumunun ihtiyaç duyulması durumunda nasıl değişebileceğini göstermesinin yanı sıra; cinsiyete dayalı iş bölümü, toplumsal cinsiyet ve patriyarkal kabullerin ihtiyaç durumunda nasıl esnetilebileceğini göstermesi bakımından da önemli bulunmaktadır. 1970’li yıllarla birlikte küresel ölçekte meydana gelen gelişmeler, toplumsal yaşamda ve çalışma hayatında dönüşümler yaşanmasına neden olmuştur. Emek piyasalarında, çalışma biçimlerinde, çalışma koşullarında ve çalışanların taşınması gerektiğine inanılan özelliklerde çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Hizmet sektörü ile bilgi sektörü ön plana çıkmış, söz konusu sektörlerin kendi doğası gereği kadın emeğine ihtiyaç duyulmuş ve kadın istihdamı oranları artış göstermiştir. Kadınların çalışma yaşamına artan katılımı, işsizlik ile karşılaşma risklerinin de artış göstermesine neden olmuştur. Dolayısıyla patriyarka; kadınların toplumsal yapı içerisindeki konumlarının önemli bir belirleyicisi olarak, emek piyasalarındaki konumları ve işsizlik deneyimleri üzerinde etkili olmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde kadının konumunu belirleyen toplumsal cinsiyet rollerince biçimlendirilen cinsiyete dayalı iş bölümü, kadın işgücünün emek piyasaları içerisindeki konumunu biçimlendirerek; çalışma kararları, istihdam edildikleri iş kolları, istihdam biçimleri ve işsizlik deneyimleri gibi hususlarda belirleyici olmaktadır.

Kadın İşsizliği ve Türkiye’deki Güncel Yansımaları

İşgücü istatistiklerinde işsizlik; istihdam içerisinde yer almayan, belirli dönem aralıklarında çeşitli iş arama kanalları ile iş aramalarına ve işe başlamaya hazır olmalarına rağmen iş bulamayan kişilerin yaşadığı durum olarak açıklanmaktadır. Bununla birlikte; işsizlik, işsizleri temsil ettiği varsayılan rakamların ötesinde yol açtığı kültürel, toplumsal ve psikolojik etkileri nedeniyle ülke ekonomilerini derinden etkileyen çok katmanlı bir problemdir. Bu noktada işsizliğe ilişkin gerçekleştirilen gözleme dayalı çalışmalar ve yapılan kuramsal değerlendirmelerin onu algılama şekli ile alakalı olduğu ifade edilebilir. Örneğin; Marx (1986), işsizliği sermaye birikiminin bir neticesi olarak görmekte ve işsizliğin kapitalist toplumların zorunlu bir parçası olduğunu düşünmektedir. Ona göre işsizlerden oluşan ve ekonomik açıdan canlanma dönemlerinde faydalanılan, ekonomik durgunluk dönemlerinde bir kenara itilen “yedek sanayi ordusu” ile işçilerin ücret düzeyleri kontrol altında tutulmakta, direnme güçleri zayıflatılmaktadır (Strangleman ve Warren, 2015: 251).

Çalışma isteğine sahip olmasına rağmen istihdam imkânı yakalayamamasının, bireyin kişisel yaşamında çeşitli sorunlara yol açtığı ifade edilmelidir. İşsizlik; ekonomik yoksunluğa neden olarak, bireyin yaşam standardının düşmesine yol açmakta, yaşam standardı düşen bireyde fiziksel ve psikolojik nitelikli çeşitli sağlık sorunları ortaya çıkmaktadır (Tokol, 2000: 96). Psikolojik açıdan işsizlik; bireyi olumsuz etkilemekte, stres düzeyi artışına ve özgüven tahribatına neden olmaktadır (Wilson ve Finch, 2021: 4). Örneğin; işsizliğin ölüm sonrasında oluşan yas süreci ile

benzer birtakım özellikleri bulunduğu ilişkin bir çalışmada; işsizliğin neden olduğu derin depresyon ele alınmaktadır (Archer ve Rhodes, 1993). Psikolojik sorunlar haricinde işsizlik, bireyde fiziksel sağlık problemlerine de neden olmakta; stres kaynaklı uyku sorunları ve çeşitli mide rahatsızlıklarına yol açmaktadır (Sümer vd., 2013: 57, Işığışok, 2021: 89).

İşsizlik beraberinde getirdiği toplumsal, ekonomik ve kültürel yoksunluklar ile yalnızca işsiz kalan kişiyi etkilememekte, işsiz bireyin sosyal çevresiyle ve parçası olduğu toplumsal yapıyla kurduğu bağlara da zarar vermektedir. Goffman (1986: 17); damgalanma biçimlerine yer verdiği eserinde; işsizliği de bir damgalanma biçimi olarak ele almış ve büyük buhran döneminde işsiz kalmış bir duvar ustasının işsizliğe ilişkin hissettikleri üzerinden söz konusu durumu açıklamaya çalışmıştır. Ona göre işsizlikte de tıpkı diğer damgalanma biçimlerinde olduğu gibi, damgalanan birey toplum tarafından itibarsızlaştırılmakta ve zaman içerisinde toplumsal yapının dışına itilmektedir. İşsizliğin; sadece işsizliği deneyimleyenler için bir problem olarak görülmesi, daha geniş bir perspektifte değerlendirilmesine engel olmakta, böylelikle işsizlik, nedenlerinin ve sonuçlarının işsizler özelinde sınırlandırılmasına neden olarak kişisel kılınmaktadır (Hakim, 1982: 459). Böylelikle işsizlerin kamusal alanın dışına itildiği ve özel alana çekildiği, özel alandaki varlıkları üzerinde ise kamuoyunun gözetim ve kontrolünün mümkün kılındığı savunulmaktadır (McKee ve Bell, 1986: 147). Örneğin; beyaz yakalı işsizlerle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlar neticesinde işsizliğin bireyde aidiyet eksikliğine neden olduğu tespit edilmiş; psikososyal açıdan yıpranan işsiz bireylerin özsaygılarını da yitirmeye başladıkları gözlemlenmiştir (Bora, 2017).

İşsizliğin nedenleri ve sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerin çoğunun işsizlik sorununu genel olarak ele aldığı; farklı açıklamalara gereksinim duyan kadınların işsizlik deneyimlerinin göz ardı edildiği düşünülmektedir. Oysa benzer nitelik ve kabiliyetlere sahip oldukları halde işsizlik oranları erkeklere kıyasla daha yüksek seyreden kadınların işsizliği ilave birtakım açıklamalar gerektirmektedir. İşsizlik olgusunun erkekleri ilgilendiren bir sorun olarak görülmesi, işsizliğin ortaya çıkardığı etkilerin ise bir erkek ve ailesi üzerinden ele alınması doğrudan kadın işsizliğinin yarattığı fiziksel, psikolojik ve sosyal yakınmalar hakkında daha az şey bilinmesine neden olmaktadır. İşsizliğin psikososyal etkilerine ilişkin kapsamlı çalışmaların da genellikle erkek işgücüne ilişkin olduğu ve kadın işgücünün işsizliğe ilişkin deneyimlerinin göz ardı edildiği ifade edilebilir (Marshall, 1984: 234). Bu durum üzerinde, uzun yıllar boyunca ücretli çalışmanın erkek işgücüne özgü bir aktivite olarak kabul edilmesinin, dolayısıyla da işsizlik ve etkilerinin kadınların hayatında merkezi öneme sahip olmadığı görüşünün etkili olduğu düşünülmektedir (Cohn, 1978: 86). Örneğin; 1970'li yılların başlarında Amerika'da gerçekleştirilen bir çalışmada; kadınlar için iş hayatının ve ücret karşılığında çalışmanın hayatın merkezinde yer almadığı, ücretli çalışma faaliyetinin bir kadının kendisini ifade biçimleri arasında görülmediği savunulmuştur (Epstein, 1971: 3). Dolayısıyla işgücüne katılım ve işsizlik oranlarındaki toplumsal cinsiyet farkının kökenlerini

açıklamaya çalışan birçok yazar, emek piyasalarının barındırdığı yapısal özellikler haricinde; çalışmaya yönelik psikolojik motivasyona ilişkin farklılıkları da dikkate almıştır.

Ücretli çalışmaya ilişkin cinsiyete dayalı kabullerde olduğu gibi kadın ve erkek işsizliğine ilişkin farklı kalıp yargıların bulunduğu ifade edilmelidir. Erkek işsizliğinin kadın işsizliğinden daha önemli olduğu iddiası (Cragg ve Dawson, 1984), eril kimliğin bir işe sahip olmakla ilişkilendirilmesi ve işsizliğin, eril kimlik inşasını ciddi bir biçimde tehdit ettiği düşüncesine dayandırılmaktadır (Komarovsky, 1940; McFayden, 1995). Özbay (2019: 187), çalışmamanın erkekler için bir tercih olamayacağını ifade ettiği çalışmasında, bir erkeğin çalışmama kararının ancak engellilik, hastalık, öğrencilik, hükümlülük, yaşlılık gibi durumlarda toplumsal yapı içerisinde kabul görebileceğini ifade etmiştir. Oysa kadınların işsizliklerinin, hane içi sorumluluklarını yerine getirmelerine imkân tanıyacağı ve kadınların kendilerini hane içerisinde oyalayabilecekleri (Allen vd., 1986), diğer bir deyişle kadınların, patriyarkal yapı içerisinde istihdamın yerini alabilecek alternatif rollere erişim hakkına belirli düzeyde sahip oldukları savunulmaktadır (Paul ve Moser, 2009: 266). Dolayısıyla kadınların iş kaybının ya da işsizliğinin, kimlikleri ve toplumsal yapı içerisindeki statüleri açısından daha az tehdit edici olduğu varsayılmaktadır.

1970'li yıllar itibariyle meydana gelen küresel ölçekli gelişmeler sonucunda; 1980'li yıllarda Türkiye'de emek piyasalarının farklı alanlarında, çeşitli işkollarında ve mesleklerde istihdam olanağı yakalayan kadınlar için işsizlik ciddi bir sorun halini almıştır. Eğitime erişim olanakları ve istihdama katılım oranları artış gösteren kadınların, emek piyasalarında maruz bırakıldıkları ayrımcılık uygulamaları ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olarak yüklendikleri sorumluluklar nedeniyle işsizlik sorununun da öncelikli muhatabı haline geldikleri ifade edilebilir. Örneğin; Toksöz ve Memiş (2018: 36) işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapısını ve kadın işgücünün sektörel/mesleki olarak istihdam edilebilecekleri alanları sınırlayışını doğrudan işsizlik riski ile karşılaşma ihtimallerini artıran etkenler olarak değerlendirmektedir.

Özellikle genç yaştaki kadınların, iş bulma sürecinde ve iş bulduktan sonra ise o işte kalıcı olma hususunda çeşitli zorluklarla karşılaştıkları düşünülmektedir. Zencirkıran (2020: 461), kadın işgücünün, emek piyasalarındaki ayrımcı uygulamaların yanı sıra; karşılaştıkları taciz gibi olumsuz durumlardan kendilerini korumak için çalışma alanlarını, çalışma biçimlerini sınırlandırdıklarını vurgulamaktadır. Ona göre eğitilmiş kadınların bir bölümü, emek piyasalarında var olan ve mücadele etmelerini gerektirecek zorlu koşullar nedeniyle konformist kaygılarla çalışma yaşamından uzaklaşmakta ve evlilik kararı almaktadır. Bu durum, kadınların kamusal alanda kendileri için uygun görülen alanlarda ve uygun bulunan biçimlerde varlık göstermelerinin mümkün olmadığı durumlarda, zorunlu olarak özel alana çekilmeleri ve toplum tarafından kabul edilecek yeni bir rol arayışına girmeleri ile ilişkilendirilebilir.

Türkiye’de cinsiyete göre işsizlik oranları incelendiğinde kadınlara ait işsizlik oranlarının, erkeklere ait işsizlik oranlarının oldukça üstünde seyrettiği görülmektedir. 2022 yılı itibarıyla kadın işsizliği %13.4 iken, erkek işsizliği %8.9 ölçülmüş, 2023 yılında ise kadın işsizliği %12.6 iken, erkek işsizliği %7.7 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2024).

Tablo 1: Türkiye’de Cinsiyete ve Eğitim Düzeyine Göre İşsizlik Oranlarının Yıllar İçerisindeki Değişimi

	İşsizlik Oranı (%)							
Eğitim Düzeyi	2020		2021		2022		2023	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Okuryazar Olmayan	5,7	17,3	5,3	14,5	3,8	11,6	3,3	9,5
Lise Altı Eğitimli	11,5	13,2	11,2	11,1	10,0	8,9	9,2	7,7
Lise	20,1	13,7	19,9	11,7	19,1	10,0	18,5	9,3
Mesleki veya Teknik Lise	23,3	11,5	21,8	10,2	19,1	8,7	18,0	7,4
Yükseköğretim	16,7	10,2	16,8	9,3	15,2	8,3	14,0	6,7

Kaynak: İşgücü İstatistikleri 2023 (TÜİK, 2024)

Eğitim düzeyi ve cinsiyete göre işsizlik oranları incelendiğinde 2020-2023 yılları arasında kadın işgücü açısından en düşük işsizlik oranının, okuma yazma bilmeyen kadınlar arasında olduğu görülmektedir. Lise altı eğitimliler arasındaki işsizlik oranları erkeklerde, mesleki veya teknik lise ile yükseköğretim mezunu erkek işsizlik oranlarından yüksek seyrederken; kadınlarda ilgili işsizlik oranının mesleki veya teknik lise ile yükseköğretim mezunu kadın işgücünün işsizlik oranından çok daha düşük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla erkekler için eğitim düzeyi artışının işsizliği düşürdüğü, kadınlarda söz konusu durumun geçerli olmadığı ifade edilebilir. Yükseköğretim mezunu kadınlar arasında işsizliğin %14.0 ila %16.8 arasında değişiyor oluşu, dolayısıyla da aynı eğitim düzeyindeki erkek işgücünün işsizlik oranının 1.5 katından fazla olması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla eğitim düzeyi artışı ile uyumlu olarak artan işgücüne katılım oranlarına rağmen; istihdamın beşerî sermaye birikimi ile ilişkilendirildiği bir konjonktürde, eğitimli kadınların karşı karşıya kaldıkları işsizlik sorununun ve erkek işgücünden çok daha yüksek olan işsizlik oranlarının (Sarıtaş, 2010: 1, 3) irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çalışmanın uygulama bölümünde; bu oranlar ışığında, fakat kendilerini temsil ettikleri düşünülen rakamların ötesinde, yükseköğretim mezunu kadınların işsizlik deneyimleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Uygulama Çalışması

Çalışmanın Yöntemi

Araştırma ile uzun süreli eğitim hayatları sonucunda emek piyasalarında kendilerine yer bulamayarak, işsizlik riski ile karşılaşan kadınların kişisel deneyimleri mercek altına alınacaktır. Kadınların günlük yaşam pratiklerinin ekonomik, sosyal, politik yapılar tarafından nasıl ve ne şekilde belirlendiği ancak bu alanlarda karşı karşıya kalınan eşitsizlik ve ayrımcılık uygulamalarının ortaya konulması ile mümkün olacaktır (Kümbetoğlu, 2008: 53). Çalışmada benimsenen feminist metodoloji, kadınların deneyimlerini yansıtmaya ve inceleme noktasında geleneksel metodolojilerin yetersizliğinin doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarıtaş, 2010: 6). Araştırmacının duruşunun kadınlara ilişkin bilginin elde edilmesi noktasında önem arz ettiğini savunan feminist teoriye göre; bilen öznel olarak kadınların birincil veri kaynaklarını oluşturdukları düşünülmektedir (Kümbetoğlu, 2008: 53). Feminist bakış açısı; kadınların göz ardı edilen yaşam deneyimlerini ele alarak, o deneyimleri içeriden değerlendirmeye ve farklılıklara saygı duymaya imkân tanımaktadır (Harding, 1997: 383-384).

İşsizliğin oldukça kişisel bir deneyim olmasından hareketle; çalışmada nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar kapsamında, bireylerle doğrudan iletişime geçilerek, yaşadıkları yerlerde ya da çalıştıkları alanlarda görüşmeler gerçekleştirilmekte ve böylelikle yaşam deneyimlerinin aktarımı sağlanmaktadır (Creswell, 2023: 48-49). Nitel araştırmalar insanların bir olgu karşısında sergiledikleri davranış ve tutumlara odaklanmakta; araştırmanın katılımcı grubunun fikirleri ve deneyimleri esnek ve bütünsel bir yaklaşım ile değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 37).

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kapsamında yükseköğretim mezunu kadınların işsizlik deneyimleri toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirilmeye çalışılmış ve “Yükseköğretim mezunu kadınlar için çalışma ne anlam ifade etmektedir?”, “Eğitimli kadınlar özelinde işsizliğin hissettirdikleri nelerdir?”, “Kadın işsizliği hane içerisinde/aile üyeleri tarafından nasıl değerlendirilmektedir?”, “Toplumun işsizliğe ve işsizlere yönelik tutumu nasıldır?”, “Eğitimli kadınların emek piyasalarında ayrımcılığa ilişkin deneyimleri nasıldır?”, “Kadınların iş seçiminde erkeklerden farklı ne gibi öncelikleri bulunmaktadır?”, “Yükseköğretim mezunu kadınlar için diplomanın ifade ettikleri nelerdir?”, “Yükseköğretim mezunu kadınlar için ikamet edilen yerin işsizlikleri üzerindeki etkisi nedir?” araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırmanın yaklaşımını belirleyen ve araştırmaya ilişkin aşamaların söz konusu yaklaşım açısından tutarlılık göstermesini sağlayan araştırma deseni; araştırmaya ilişkin soruların hazırlanması, veri toplama yöntemlerinin belirlenmesi, toplanan verilerin analizi ve raporlaştırılması gibi aşamaların tamamı için bir yol haritası belirlemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 67). Araştırmada fenomenoloji (olgubilim) araştırma deseni tercih edilmiş, katılımcıların her birinin yaşam

dünyasına ulaşarak; öznel deneyimlerinin içsel dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır (Christensen, vd. 2020: 409). Çalışmada veri toplama yöntemi olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği benimsenmiş; böylelikle işsizlerin işsizlikleri süresince karşılaştıkları problemler, söz konusu problemlerin onlara hissettirdikleri, toplumsal yapı içerisinde işsizliğin ve işsizlerin nasıl algılandığı, toplumun işsizlere yönelik davranış ve tutumlarının tespit edilebileceği düşünülmüştür. Mülakatlar süresince gidişata ve katılımcı grubundan alınan tepki ve yanıtlara göre soru formuna müdahale etme imkânı tanıyan yarı yapılandırılmış görüşmeler, aynı zamanda katılımcılara araştırma konusu hakkındaki bakış açılarını ve deneyimlerini kendi sözcükleriyle ifade etme özgürlüğü tanımakta ve böylelikle karşılaştırılabilir nitel veriler elde edilmektedir (Cohen ve Crabtree, 2006).

Katılımcıların onayıyla çalışmada ses kayıt cihazı kullanılmış ve ses kayıtlarının deşifre edilmesi ile yaklaşık 600 sayfalık bir veri dökümüne ulaşılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde herhangi bir analiz programı bilinçli olarak kullanılmamış ve eğitilmiş işsiz kadınların deneyimleri herhangi bir mekanik unsur kullanılmadan anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada; görüşmeler sonucunda elde edilen bulguların, katılımcı grubunun sorulara verdikleri cevaplardan doğrudan alıntılara başvurularak betimsel bir yaklaşımla ele alınmasını sağlayan (Wolcott, 1994: 13) betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde; teorik kısımda yer alan boyutlar ışığında detaylı bir biçimde transkript edilerek ulaşılan veriler, oluşturulan temalar/başlıklar/kategoriler altında doğrudan alıntılarla desteklenerek sınıflandırılmakta, sonrasında da kategori başlıkları altında tanımlanan bulgular ilişkilendirilerek anlamlandırılmaktadır (Baltacı, 2019: 379; Crabtree ve Miller, 1999; Creswell, 2002; Hay, 2000; Marshall ve Rossman, 2014; Miles ve Huberman, 1994; Seidman, 2006).

Tüm bu açıklamalar ışığında araştırmada; eğitilmiş kadın işsizliğine neden olan faktörler, yükseköğretim mezunu kadınların işsizlik deneyimleri boyunca yaşadıkları çeşitli boyutlardaki sorunlar, emek piyasalarında karşılaştıkları ayrımcılık uygulamaları, toplumsal cinsiyet rolleri ve işsizlikleri süresince toplumsal yapı içerisindeki konumları ışığında açıklanmaya çalışılacaktır. Kadın işsizliğinin toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ile ilişkilendirilerek ele alındığı çalışma ile işsiz kadınların iş arama tecrübeleri ve önceki iş tecrübeleri ışığında emek piyasalarında karşılaştıkları problemlerin ortaya konulması hedeflenmektedir. Çalışmada ILO'nun ve TÜİK'in geniş tanımlı işsizlik (âtil işgücü) kavramsallaştırması referans alınmış, bilinçli olarak dar tanımlı işsizliğe ilişkin sınırlamalar dikkate alınmamıştır.³

³ Zira dar tanımlı işsizliğe ilişkin sınırlandırmalar olan TÜİK'in referans dönemi içerisinde istihdamda yer almama, iş aramak için son dört hafta içerisinde (bu süre 2014 yılı itibarıyla üç aydan dört haftaya indirilmiştir) iş arama kanallarından en az birini kullanmış olma ve iki hafta içerisinde de işbaşı yapmaya hazır bulunma koşulları pek çok işsiz işsizlik oranları içerisine dahil edilmemesine neden olmaktadır. Bununla birlikte ILO'nun geniş tanımlı işsizlik sınıflandırması emek piyasalarında işsizliğin gerçek görünümünü yansıtmaması noktasında önemli bulunmaktadır. Söz konusu tanımda; kısa zamanlı/mevsimlik çalışanları

Katılımcılara Ait Bilgiler

Çalışmada; 22-40 yaş grubundaki, Balıkesir ilinde ikamet eden, 1 yıl ve daha uzun süredir işsiz olan (ILO kavramsallaştırmasında uzun süreli işsiz kabul edilen) yükseköğretim mezunu toplam 35 kadın ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılmış, otuz beşinci katılımcı ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakat sonucunda doyum noktasına ulaşıldığı tespit edilmiş ve saha süreci sonlandırılmıştır.

kapsayan zamana bağlı eksik istihdam edilenler, standart işsizler ve halihazırda çalışmamakla birlikte iş bulması durumunda çalışmak isteyenleri kapsayan potansiyel işgücü yer almaktadır (Disk, 2020).

Tablo 2. Katılımcı Grubunun Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Yükseköğretim Mezuniyet Düzeyi	Yükseköğretim Mezuniyet Bölümü	Lisansüstü Eğitime Devam Durumu	İşsizlik Süresi	Medeni Durum
K1	22	Önlisans	Adalet	-	2 Sene	Bekar
K2	27	Lisans	Maliye	Yüksek Lisans Yapıyor	4 Sene	Bekar
K3	29	Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	-	3 Sene	Evli
K4	22	Önlisans	Adalet	-	2 Sene	Bekar
K5	27	Yüksek Lisans	İktisat	-	2 Sene	Bekar
K6	30	Lisans	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-	8 Sene	Evli
K7	29	Yüksek Lisans	İşletme	-	3 Sene	Bekar
K8	32	Yüksek Lisans	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	-	4 Sene	Evli
K9	24	Önlisans	Adalet	-	3 Sene	Bekar
K10	29	Yüksek Lisans	İktisat	Doktora Yapıyor	2 Sene	Evli
K11	24	Önlisans	Kimya Teknikerliği	-	4 Sene	Bekar
K12	27	Lisans	İktisat	Yüksek Lisans Yapıyor	2-3 Sene	Bekar
K13	35	Yüksek Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Doktora Yapıyor	12 Sene	Evli
K14	29	Lisans	Sosyoloji	Yüksek Lisans Yapıyor.	1,5-2 Sene	Bekar
K15	33	Yüksek Lisans	İktisat	Doktora Yapıyor	6 Sene	Bekar
K16	27	Lisans	İktisat	Yüksek Lisans Yapıyor	2 Sene	Bekar
K17	34	Lisans	Hukuk	-	4,5 Sene	Evli
K18	26	Yüksek Lisans	İktisat	Doktora Yapıyor.	4 Sene	Bekar

Yükseköğretim Mezunu Kadınların İşsizlik Deneyimleri: Balıkesir İlinde Bir Uygulama

K19	25	Lisans	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	Yüksek Lisans Yapıyor	1,5-2 Sene	Bekar
K20	40	Doktora	Sosyoloji	-	2 Sene	Bekar
K21	36	Önlisans	Gıda Teknikerliği	-	9 Sene	Evli
K22	25	Lisans	Beslenme ve Diyetetik	Yüksek Lisans Yapıyor	2 Sene	Bekar
K23	22	Önlisans	Gemi İnşaat Teknikerliği	-	3 Sene	Bekar
K24	33	Önlisans	Bilgisayar Programcılığı	-	4 Sene	Evli
K25	33	Lisans	Tarih	-	6 Sene	Evli
K26	24	Lisans	Çocuk Gelişimi	-	2 Sene	Bekar
K27	25	Lisans	Sosyal Hizmet	Yüksek Lisans Yapıyor	3,5 Sene	Bekar
K28	27	Önlisans	Ziraat Teknikerliği	-	3 Sene	Bekar
K29	34	Lisans	Orman Endüstri Mühendisliği	-	3 Sene	Evli
K30	24	Lisans	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	-	1,5-2 Sene	Bekar
K31	25	Lisans	Matematik	-	1,5-2 Sene	Bekar
K32	27	Yüksek Lisans	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	-	1,5-2 Sene	Bekar
K33	24	Lisans	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	Yüksek Lisans Yapıyor	2 Sene	Bekar
K34	29	Lisans	Endüstri Mühendisliği	-	6 Sene	Evli
K35	25	Lisans	Denizcilik İşletmeleri Yönetimi	Yüksek Lisans Yapıyor	3 Sene	Evli

Bulgular

Feminist metodoloji ile oluşturulan araştırma soruları ışığında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları katılımcılara yöneltilmiş, görüşmeler sırasında katılımcıların onayı ile alınan ses kayıtları birebir deşifre edilmiştir. Görüşmeler sonucunda ulaşılan bulgular ilgili başlıklar altında değerlendirilmektedir. Görüşmeler 2023 yılı nisan ayı ile ekim ayı arasında altı aylık bir süreç içerisinde gerçekleştirilmiş olup; en kısa görüşme 38 dakika en uzun görüşme ise 1 saat 23 dakika sürmüştür.

Çalışmaya Atfedilen Değer

Ücretli çalışma faaliyeti, yalnızca gelir elde etme aracı olarak karşımıza çıkmamakta, bununla birlikte; bireylerin toplumsal ilişki ağı içerisindeki ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamakta ve toplumsallaşmış zamanlarındaki meşguliyetlerini ifade etmektedir (Meda, 2004: 172-173). Tarihsel süreçte ortaya çıkan kültürel, sosyal ve ekonomik gelişmeler neticesinde; kadınların toplumsal yapı içerisindeki konumunda dönüşüm yaşanmış ve kamusal alanda daha görünür olmuşlardır. Sanayi Devrimi sonrasında çalışma yaşamının parçası olan kadınlar için çalışma, ekonomik ihtiyaçların karşılanma aracı iken; 1980'li yıllar itibarıyla çalışma hayatında kendisine yer edinen özellikle vasıflı/eğitilmiş kadın işgücü için çalışma faaliyeti farklı birtakım anlamlar içermeye başlamıştır. Çalışmanın, kadınlar açısından hayatlarını idame ettirmelerini sağlayan maddi olanakların yanı sıra; toplumsal hayatta statü kazanmanın da yolu haline geldiği ifade edilebilir.

Katılımcıların hemen hemen hepsi maddi getirilerinden ziyade; çalışma faaliyetini, başlı başına kıymetli bulmaktadır. Katılımcılardan bazılarının çalışmanın kendisi için ifade ettiklerini açıklamaya çalışırken verdikleri duygusal reaksiyonlar nedeniyle görüşmelere ara verilmesi gerekmiştir.

“Çalışmak bence mükemmel bir şey. (...) kendimi her zaman böyle koridorda topuklu ayakkabılarımla yürürken hayal ediyorum. Çünkü hani benim küçüklüğümde beri (...) böyle çalışmayacağımı hayal etmedim. Hala anlatırken bile etkileniyorum. Çünkü öyle yetiştik... (Katılımcı burada gözyaşlarına boğuluyor, görüşmeye ara veriliyor) Yani kendim olacağım tam, eksik hissediyorum kendimi. İnanın hani yani çalışmak benim hayatım aslında.” (K3, Yüksek Lisans, Evli, 29)

Bazı katılımcılar çalışmanın özellikle kadınlar için öneminin farklı olduğunu düşünmekte ve çalışmanın beraberinde getireceği güven duygusu üzerinde durmaktadır. Bu durum aynı zamanda evlilik kurumuna ve evlilik kurumunun/eşin sağladığı ekonomik güvenceye yönelik güvensizlik biçiminde de yorumlanabilir.

“Ya bence çalışmak bir kadın için kendi ayaklarının üzerinde durmak olarak ben adlandırıyorum. Yani bana öyle geliyor. Kendine güvenin geliyor. Yani hayatın bin bir türlü hali var. Hani şu an evlilik var eşim var

ama hani hayat bu ne getirir, ne götürür buna dair bence bir kadın için bir güvence yani.” (K25, Lisans, Evli, 33)

Katılımcıların büyük bir bölümü çalışmaya farklı anlamlar atfetmekte, bazı katılımcılar çalışmanın ekonomik özgürlüğün yanı sıra; sosyalleşmenin aracı olduğunu düşünmektedir.

“Amaç sadece para kazanmak değil işte çalışmak ben mesela bu dönemde pandemide uzaktan da çalıştım. Uzaktan çalışmayı da hiç sevmedim. (...) Ya ev ortamında çalışmak bana göre değilmiş. Onu anladım yani. Ben iş yerinde olmayı seviyormuşum. Oradan da çıkarımım ben çalışma ortamımı seviyorum. Sosyalleşmeyi seviyorum.” (K19, Lisans, Bekar, 25)

Katılımcıların çalışma sonucunda kazanacakları ücrete ilişkin tutarı önemsemediği, daha çok çalışacakları işe ilişkin beklentilere sahip oldukları görülmektedir.

“Yani işsizlerin belki çoğunda maddi sıkıntılar yüzünden işe girmek istiyorlardır ama hani maddi boyut benim için şu anda önemli değil. Şu anda hani o şeyi başarabilmek benim için daha önemli. Hani isterlerse işte çok yüksek bir meblağ versinler. Ama hani o başarıma hissi ve kendinin işe yaradığını hissetme hissi bence o maddi açıdan çok daha önemli.” (K8, Yüksek Lisans, Evli, 32)

Yükseköğretim mezunu katılımcıların büyük bir bölümünün iş sahibi olmayı, karşılığında elde edecekleri ücretten ziyade, Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alan kendini gerçekleştirme ihtiyacına vurgu yaparak açıklaması dikkat çekmektedir. Diğer yandan katılımcıların istihdam içerisinde yer almanın kendilerinde yaratacağı başarıma hissine vurgu yapmaları, temel hedefi kadınların bedenleri üzerindeki kontrol ve baskı ile mücadele edilmesi olan feminist literatürdeki kadının güçlendirilmesi (empowerment) yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilir (Kümbetoğlu, 2008 :63).

Katılımcıların çoğunun çalışma neticesinde elde edilen maddi imkanları göz ardı ettiği ifade edilebilir. Bununla birlikte; çalışma faaliyeti sonucunda elde edilen geliri, hissettirdiği özgürlük duygusu nedeniyle değerli bulan katılımcılar da bulunmaktadır.

“Çalışmak, ekonomik bağımsızlık, kimseye bağlı kalmamak, yani kendi ayakları üstünde durmak güçlü olabilmek kimseye muhtaç olmamak... İstedigini, istediğin zaman yapabilmek, özgürce yaşayabilmek.” (K30, Lisans, Bekar, 24)

İşsizliğin Yarattığı Tahribat: Düş Kırıklıkları, Sıkışmışlık Hissi, Toplumsal Baskı

Çalışma faaliyeti, ekonomik ihtiyaçların karşılanmasını sağlamanın yanı sıra; fiziksel, psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasına vesile olmakta, bireyin toplum içerisinde bir yer edinmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla işsizlik sorunu; işsizleri temsil ettiği düşünülen rakamların ve işsizliğe dair yapılan açıklamaların ötesinde; fiziksel, zihinsel ve psikolojik iyilik hali üzerinde tahribat yaratarak, bireyin toplumsal yapı içerisinde sahip olduğu statü ve özsaygı üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır (Pohlan, 2019: 273). Kadınların işsizliklerine ilişkin toplumsal kabullere rağmen; eğitilmiş kadın işgücünün aldıkları eğitime ve taşıdıkları niteliklere rağmen işsiz kalmalarının, psikolojik açıdan yıpratıcı bir etkiye sahip olduğu ve ciddi anlamda hayal kırıklığı yarattığı ifade edilebilir. Örneğin; beyaz yakalıların işsizlik deneyimlerine ilişkin bir araştırmada; hayatlarındaki erkeğin elde ettiği gelir ile yaşamlarını idame ettirmeye çalışan kadınların duygusal anlamda oldukça zorlandıkları, duygusal açıdan baskı altında ve muhtaç hissettikleri tespiti önemli bulunmaktadır (Lane, 2011: 124).

Katılımcıların işsizlik süresince yaşadıklarının anlaşılabilmesi için öncelikle “işsiz” sözcüğünün zihinlerinde yarattığı çağrışımlar ile işsiz olma durumunun hissettirdikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların büyük bir bölümü işsizliğin özellikle psikolojik anlamda kendilerini olumsuz etkilediğini vurgulamış ve işsiz olmanın hissettirdiklerini kaygı, depresyon, psikolojik baskı gibi olumsuz durumlarla açıklamıştır.

“(…) Çünkü 27 yaşında hiç yurtdışına çıkmayan hala aylık 1000 lira, 2000 lira, 3000 liralara idare etmeye çalışan bunlar çok komik rakamlar yani baktığınızda. Bunlarla idare etmeye çalışan birisin. Hani hiç kimseye faydam yok zararım var. Bu da yani çok utanç verici ya. (...) Hani kıyafettir ya da ne bileyim gezme falan değil, ben bildiğiniz yaşam mücadelesi veriyorum yani. Niye ya? (...) Öyle olunca ağır bir psikolojik baskısı var işsizliğin. Beni uyutmayan...” (K5, Yüksek Lisans, Bekar, 27)

Katılımcılardan bazıları işsizliğin oldukça rahatsız edici bir sorun olduğunu vurgularken; aynı zamanda işsiz kalmayı hak etmediklerini savunmaktadır.

“(…) Özellikle bu kadar okuyup emek verdikten sonra ve hak ettiğimi de düşünüyorum. Çok emek verdim. Çok da çalışmıştım bence yani. Bir yerlere gelebilmek için ama olmadı. Ben lisanstan çok iyi bir dereceyle mezun oldum. Çift anadal yaptım. Yani nasip kismete bağlamayacağım. (...) Yani hak etmediğim bir şekilde işsiz olmak evet can sıkıcı ve yani küstürüyor diyebilirim yani.” (K8, Yüksek Lisans, Evli, 32)

Çoğu katılımcı işsizlik deneyimleri süresince, işsizliğin yarattığı etkiler nedeniyle psikolojik ya da fiziksel olarak birtakım sağlık problemleri yaşadıklarını ve işsizlikle mücadele edemediklerini anlatmışlardır.

“Daha çok böyle depresyona sokuyor. (...) Evden dışarı çıkmak istememe, yani ne bileyim arkadaşlarla buluşmama, iletişim hiç kurmama... Telefonu kapatıyordum. Kimseyle iletişim kurmuyordum. Sadece ailemle "iyi misin?", "iyiyim" bu kadar. Bir iştahsızlık yaratıyordu. Bununla beraber bazen tam tersi aşırı iştahlı olduğum dönemler oluyordu. İşsiz olduğum için herhangi bir faaliyetim, aktivitem yok. Bu yüzden çok rahat bir şekilde fiziki olarak kilo almaya başladım. Bu beden ağrılarına yol açmaya başladı.” (K27, Lisans, Bekar, 25)

Katılımcıların işsizliğin yarattığı ekonomik yoksunluklar nedeniyle hayatlarına ilişkin çeşitli planlarını, hayallerini ertelemek mecburiyetinde kaldıkları ve pek çok açıdan kendilerini kısıtladıkları görülmektedir.

“Hayatın çok kaçırdığım yerleri oluyor maalesef evet. İmkânlar özelinde, birikim özelinde. Hatta şu an yani eşim işten çıkarıldığından beri günü kurtarmaya çalışıyoruz. Çocuklar işte gördünüz küçük çok küçük. İhtiyaçları oluyor, bizimkileri geçtim artık onların ihtiyaçlarını karşılayamamak bir şey istediklerinde alamamak daha çok koyuyor yani. O imkânlara geç kaldığımı düşünüyorum...” (K24, Önlisans, Evli, 33)

İşsizliğin toplumsal yapı içerisindeki konumlarında yarattığı tahribata ve toplum baskısına değinen katılımcılar, söz konusu baskıyı toplumsal beklentilerin karşılanamaması ile ilişkilendirmektedir. Söz konusu katılımcılar, yükseköğretim mezuniyetinin istihdam getirisine ilişkin beklentiyi, mevcut koşullarda emek piyasalarına dair bilgi eksikliği ile ilişkilendirmektedir.

“(...) ‘işe giremedin mi?’, ‘ne oldu? okul da bitti, ne yapacaksın?’ diyenler var evet. Onlar da ya büyükler genel olarak hani böyle okul bittiğinde direkt şey sanıyorlar işe girilebileceğini ama ne yazık ki öyle olmuyor (...)” (K22, Lisans, Bekar, 25)

Eğitilmiş işsizliğe ve yükseköğretim mezunu işsizlere yönelik toplumsal baskıdan kadınlar da nasibini almakla birlikte; söz konusu baskının daha çok alınan eğitimin yarattığı beklenti kaynaklı olduğu ve işsizliklerinin toplum tarafından sorgulandığı görülmektedir. Bununla birlikte; erkeklerden farklı olarak, katılımcıların evlenmeleri durumunda işsizliklerine ilişkin sorgulamanın ortadan kalkması bulgusu dikkat çekicidir. Kadın kimliği için biçilen rol ve sorumluluklar ışığında kadınların evlenerek bir “yuva kurmaları” toplumsal beklentileri karşılamalarına vesile olmaktadır. Kadınların işsizlik deneyimine ilişkin olumsuz havayı dağıtan evlilik kurumu, toplumsal baskıyı törpülemektedir.

“(...) Evlilikten önce, tek odak noktası mezun olduktan sonra iş oluyor. Belli bir süre işi sorguluyorlar. İşte hani ‘çalışmıyor musun?’, ‘niye işe girmiyorsun?’ vesaire gibi sorular. Ama hani ben evleneceğim, evleniyorum dediğimde artık o sorular neredeyse tamamen kesiliyor (...)” (K8, Yüksek Lisans, Evli, 32)

“(…) Toplumsal baskı evlenince farklı bir yöne evriliyor aslında evli kadının işsizliği toplumun çok fazla gözüne batmıyor bence. O baskı erkeklerde daha fazladır (...)” (K17, Lisans, Evli, 34)

Kadın İşsizliğinin Önemsiz Kılınması: Aile ve Evlilik Kurumlarının Gözetimi

Kadın emeği; işgücüne düşük düzeyde katılım, ücretlerde toplumsal cinsiyet farkı, yatay ve dikey yönlü ayrışma ile birlikte çeşitli düzeylerdeki ayrımcılık uygulamalarına maruziyet, kayıt dışı istihdam ve atipik istihdam biçimlerinde yoğun bir biçimde temsil edilme gibi çeşitli özellikler barındırmaktadır. Kadın emeğinin ilgili özelliklerinin yanı sıra; halihazırdaki işsizlik oranları arasındaki cinsiyet farkı, kadın işgücünün işsizlik sorununun da öncelikli muhatabı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte; işsizlik de diğer ekonomik/maddi içerikli meseleler gibi erkeklere yönelik bir risk olarak algılanmakta ve özellikle patriyarkal toplumlarda hane içerisinde bir kadının işsiz kalmasının, hanenin esas gelir getiricisi olarak kabul gören erkeğin işsizliği kadar önem arz etmediği toplumsal bir norm olarak kabul edilmektedir. Söz konusu durum, işsizlik sorununun; kadınların toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller ile ilişkili sorumluluklar üzerine inşa edilen kadının statüsü ve kimliği için daha az tehdit edici olduğu inancına dayandırılmaktadır (Abramovitz, 1990: 41). Zira emek piyasalarında kadın işgücünün maruz bırakıldıkları eşitsizlikler, hane dışında ücretli çalışmadaki orantısız cinsiyet farkı ve hane içerisindeki sorumlulukların erkekler tarafından paylaşılmaması kadın işgücüne ilişkin “ikincil gelir getiren/ikincil işçi” algısının korunmasına neden olmaktadır (Wirth, 2001: 68). Bu durumun hane içerisinde kadın işsizliğini telafi edilebilir kıldığı ve işsizlik deneyiminin kadınlar özelinde merkezi öneme sahip bir sorun alanı olarak görülmemesine neden olduğu düşünülmektedir.

Katılımcıların oldukça büyük bir bölümü kadın işsizliğinin toplum ve aileleri nezdinde daha önemsiz görüldüğünü ifade etmektedir. Katılımcılar arasında işsizlikleri süresince gördükleri aile desteğini, ailelerinin erkek kardeşlerine yönelik tutumu ile kıyaslayarak açıklamaya çalışanların yanı sıra; toplumsal cinsiyet vurgusu ile ifade etmeye çalışanların da bulunduğu görülmektedir.

“Yani genelde bizim toplum yapımızda erkek çalışır. Kadının çalışması hani böyle çok da zorunlu değilmiş gibi bir bakış açısı var. Hani bir şey olmaz sen çalışmasan da evde durursun gibi bir şey var, yani yok değil” (K25, Lisans, Evli, 33)

Katılımcıların büyük bölümünün, ailesinin eğitim aldıkları alan ile uyum gösteren, sahip oldukları niteliklere uygun bir iş bulana kadar çalışmalarını istemediği, eğitim aldıkları alana uygun bir iş bulana kadar işsizliklerinin aile üyeleri tarafından telafi edildiği ifade edilebilir.

“(…) Onlar olmasaydı şu an aşgari ücretin çok çok altında ve eğitimimin altında bir işte hayatımı geçindirmek için çalışıyor olurum diye

düşünüyorum. Maddi manevi destek oluyorlar. (...) aile daha fazla önemli, yani işsiz bir kadın için aile desteği çok önemli.” (K2, Lisans, Bekar, 27)

Ailelerinin sağladığı maddi ve manevi nitelikli desteklerin, aynı zamanda işsiz katılımcıların eğitimlerine ve niteliklerine uygun bir iş tercihi/arayışı için alan tanıdığı ve daha seçici olmalarına imkân tanıdığı vurgulanmaktadır. Ailelerin yükseköğretim mezunu kız çocuklarına yönelik destekleyici tavrı sayesinde, kadın işgücü hayatlarını idame ettirebilmek için niteliklerinin altında, vasıfsız ya da eğitimlerine uygun olmayan işlerde çalışmama olanağına ve tercih şansına sahip olabilmektedirler.

Emek Piyasalarında Cinsiyet Ayrımcılığının Boyutları

Kadınlar emek piyasalarında, cinsiyetleri nedeniyle olumsuz birtakım davranış, tutum ve uygulamalara maruz bırakılmaktadırlar. İşgücü piyasalarına giriş aşamasında ve işgücü piyasalarında kaldıkları süre boyunca yalnızca kadın olmaları ile ilişkilendirilebilecek çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Patriyarkal örüntüler ışığında şekillenen toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak kadınlar; işgücü piyasalarına giriş aşamasında çeşitli düzeyde ayrımcılık uygulamalarının muhatabı olmakta (işe alımda doğrudan cinsiyetin bir kriter olarak belirlenmesi veya medeni durumun/çocuk sahibi olmanın kadın işgücü özelinde işe alımlarda belirleyici olması gibi), belirli iş kollarında ve sektörlerde düşük düzeylerde temsil edilmekte, kariyer basamaklarında dikey yönlü ilerlemeleri erkek işgücüne kıyasla daha zor gerçekleşmekte, ekonomik gerileme ve kriz gibi durumlarda öncelikli olarak işten çıkarılmaktadırlar (Ecevit, 2015: 112-113). Buradan hareketle; eğitim seviyeleri yükselen kadınların, işgücüne katılımı artış göstermekle birlikte; işgücü piyasalarının cinsiyetçi yapısı sebebiyle çalışabilecekleri iş kollarının ve sektörlerin sınırlı olmasının, işsizlik sorunu ile karşılaşma ihtimallerini artırdığı ifade edilebilir.

Katılımcıların pek çoğu işgücü piyasalarına giriş aşamasında ve çalıştıkları süreç içerisinde taciz, doğrudan veya dolaylı ayrımcılık, cinsiyetçilik gibi cinsiyete dayalı ayrımcılığın farklı boyutlarını tecrübe etmişlerdir. Çalışma deneyimi bulunan katılımcıların pek çoğu; çalıştıkları süreç içerisinde cinsiyetleri nedeniyle ötekileştirildiklerini, işverenleri veya mesai arkadaşları tarafından huzursuz edildiklerini, görüşlerinin önemsenmediğini, kıyafetlerine dair yargılayıcı tavırların muhatabı olduklarını anlatmışlardır. Pek çok katılımcı iş başvuruları sırasında cinsiyete dayalı ayrımcılığa dair çeşitli soruların muhatabı olduklarını anlatmış, medeni durum gibi özel hayata ilişkin hususların yalnızca kadın işgücü için bir değerlendirme kriteri olarak görülmesinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmişlerdir.

“(…) Çok defa kadın olarak o saatte emniyette zorlanacağıma yönelik, bu mesleği neden seçtiğime yönelik konuşmaların muhatabı oldum. Ya da bürolarda yaşça büyük erkek avukatların yersiz konuşmalarına ve

yorumlarına maruz kaldım. (...) sözle veya bakışla huzursuz edildim. (...) Fiziksel değil belki şükür diyelim ama bakışlarla konuşmalarla çok taciz edildim (...) O zaman bekardım, işte ‘evli misin?’, ‘erkek arkadaşın var mı?’, ‘evlilik düşünüyor musunuz?’ gibi aslında o işle hiçbir alakası olmayan yani yapacağım işle ilgisi olmayan soruların muhatabı oldum. Kısa süreli çalıştığım bir yerde de açıkçası ortaklardan birinin laubali tutumlarından çok rahatsız oldum (...)” **(K17, Lisans, Evli, 34)**

Burada emek piyasalarında patriyarkal sistemin etkisi ile taciz davranışı karşısında kadınların yaşadıkları çaresizlik duygusu dikkat çekmektedir. Emek piyasalarında fiziksel nitelikli olmayan veya eyleme dökülmeyen çeşitli taciz biçimlerinin önemsizleştirilerek, kadın işgücü için “şükür sebebi” haline getirilmesi, kadın işgücünün emek piyasalarında maruz bırakıldıkları çaresizliği yansıtmaları bakımından oldukça çarpıcı bulunmaktadır.

Bu başlık altında değerlendirilebilecek önemli bir bulgu da kendileri ile özdeşleştirilen alanlarda veya kendilerine uygun görülen/ayrılan mesleklerde kadınların, daha kolay kabul görmeleridir. Kadınlar ile özdeşleştirilen mesleklerde/çalışma alanlarında yer alan katılımcılar cinsiyete dayalı ayrımcılığa ilişkin herhangi bir tecrübeleri olmadığını anlatırken; kadın ağırlıklı çalışma ortamlarının yanı sıra; mesleklerine ilişkin toplumsal kabuller nedeniyle genellikle istihdam edildikleri alanlarda kadınların öncelikli olduğunu vurgulamaları dikkat çekicidir.

“Yok yaşamadım. (...) Zorunlu stajımda da yine bir devlet hastanesi olduğu için orada kadın çalışanlar da vardı yani kadın diyetisyenler. Genelde hastanelerde kadın personel ağırlıklı oluyor. Kadınlarla çalışıyorsanız, hemşireniz, asistanınız kadın oluyor genelde.” **(K22, Lisans, Bekar, 25)**

Katılımcıların kadınlarla özdeşleştirilen alanlara giriş aşamasında ve istihdamları süresince daha az sorun yaşamalarının yanı sıra; pek çok katılımcı erkeklere ayrılan alanlardan büyük ölçüde dışlandıklarını, kendilerine oldukça sınırlı ölçüde fırsatlar tanındığını ifade etmiştir. Bu durum mesleklere ve çalışma alanlarına yönelik toplumsal kabullerin önemini ortaya çıkarmakta; mesleklerin/işlerin erkek işi ve kadın işi biçiminde ayrıldığı ve farklı mezuniyet alanlarına sahip katılımcıların büyük bir bölümünün yatay ayrışmayı deneyimlediği görülmektedir.

“Bence etkiliyor. Yani özellikle kamuda da alımlara baktığımda mesela ben geçen hafta polisliğe de başvurduğum. İlanları açılmıştı. Orada 300 tane ön lisans mezunu kadını alırlarken erkeklerde 1500 tane alım yapacaklar. Yani arasında büyük bir uçurum var. Kabul edilirken de sayı olarak bizi daha az almayı şey yapıyorlar, tercih ediyorlar. (...) Bu kadın işi, bu erkek işi. Burada daha rahat edersin. Hani bunu daha iyi yaparsın. (...)” **(K4, Önlisans, Bekar, 22)**

İş Seçimi Kriterleri: “Güvenlik Endişesi, Esnek Çalışma Saatleri...”

Toplumsal yaşamda kadınların maruz bırakıldıkları ayrımcı tutum ve uygulamalar ile cinsiyete dayalı iş bölümü ekseninde şekillenen hane içi sorumlulukları, emek piyasalarına giriş kararlarının yanı sıra; emek piyasalarında kalma sürelerini de etkilemektedir. Kadının çalışma kararı ve çalışabileceği işler; eğitim düzeyi, sahip olduğu yeterlilikler, yaş gibi kişisel birtakım niteliklerle birlikte; medeni hali, çocuk sahibi olup olmaması, çocuklarının sayısı, çocuklarının yaşları gibi aile kurumunun yapısal özelliklerine ilişkin faktörler tarafından da şekillendirilmektedir (Palaz, 2005: 596-597). Toplumsal yapı, piyasa ve işveren tarafından şekillendirilen ve sınırlandırılan çalışma kararları, çalışma alanları ve çalışma biçimleri aynı zamanda işgücü piyasalarında kadınların, erkeklere kıyasla daha seçici olmasını da gerektirmektedir. Emek piyasalarında erkek işgücü için sorun teşkil etmeyen özel hayata ilişkin hususlar, kadın işgücünün emek piyasalarındaki varoluşunu etkilemekte ve sınırlandırmaktadır. Diğer yandan kadınların, emek piyasalarında karşı karşıya kalabilecekleri taciz gibi çeşitli tehlikeler nedeniyle güvenliklerine ilişkin de endişeleri bulunmaktadır (Çınar, 1994). Stanko (1988: 99), kadınların emek piyasalarında ve toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında cinsel taciz gibi şiddet eylemlerinden kaçınma konusunda uzmanlaştıklarını savunmaktadır. Dolayısıyla kadın işgücü; karşılaşılabileceği taciz gibi olumsuz birtakım durumlardan kendisini korumak, bununla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu hane içi sorumlulukları yerine getirmek ve aile kurumunun varlığını muhafaza etmek/sürekliliğini sağlamak için, emek piyasalarında kendisini sınırlandırmakta, istihdam edilebileceği alanları daraltmaktadır.

Kadınların toplumsal cinsiyet rolleriyle bağlantılı olarak yüklendikleri sorumlulukları ihmal etmeyecekleri çalışma koşullarında istihdam edilmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Özellikle medeni durumun, çalışma koşullarına ilişkin beklentiler açısından belirleyici olduğu görülmektedir. Hane içerisindeki sorumluluklar nedeniyle evli kadınlar, esnek istihdam biçimleri ile çalışmak istemektedirler.

“Nasıl anlatayım hafta içi hani belli bir düzen mesela hafta sonu sana kalsın tatil olabilir. Yani benim için daha uygun olurdu. Evliyim sonuçta. Kızımla, eşimle vakit geçirmek isterdim.” **(K25, Lisans, Evli, 33)**

Yalnızca evli katılımcılar değil, bekar katılımcılar da bir kadın olarak emek piyasalarında çalışabilecekleri alanların sınırlı olduğunu düşünmekte ve istihdam edilebilecekleri işler hususunda seçici olmak mecburiyetinde olduklarına inanmaktadır. Diğer yandan ileride evlenme ihtimallerini göz önünde bulundurmakta, bir kadın olarak hane içi düzeni sürdürebilmeleri gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bazı katılımcılar işsiz olmalarını bu sınırlandırma ile ilişkilendirmektedir.

“(…) kadın olduğum için seçici oluyorum. Masa başı olsun, 8-5 olsun, cumartesi pazarım tatil olsun. Ya sadece bunlar değil, geleceğe yönelik

hani çoğum, çoğum olursa o düzeni koruyabilmem için diyorum. Ama mesela vardiyalı çalışmam diyorum yani gece 12-8 nasıl çalışabilirim ki ben? Hani bir fabrikada çalışmam diyorum, ağır iş yapmam. (...) seçiyorum, seçtiğim için zor buluyorum.” (K19, Lisans, Bekar, 25)

Kadın işgücünün, emek piyasalarında erkek işgücünün dikkate alınması gerekmeyen birtakım hususları göz önünde bulundurması gerektiği, iş başvurusunda bulunurken değerlendirmesi ve sorgulaması gereken farklı kriterlerin bulunduğu ifade edilebilir. Bu başlık altında ele alınacak önemli bulgulardan biri de katılımcıların bir kısmının işgücü piyasalarında cinsiyet ayrımcılığına ilişkin herhangi bir deneyimi olmamasına rağmen; karşılaşmaları muhtemel sorunlara karşı daha temkinli olmaları gerektiğini hissetmeleri nedeniyle kendi bireysel önlemlerini almak mecburiyetinde kalmalarıdır.

“Yani şöyle cinsiyet kaynaklı bir reddedilme olmadı iş başvurularında ama cinsiyet kaynaklı her işe başvuramama durumu oldu. Mesela bir keresinde işte ...’den bir başvuruma dönüşmüştü. Böyle formel bir firma değildi, küçük bir yerdi. Babam gitme dedi mesela, tedirgin olmuştuk. Bence kadınlar için iş başvurusu süreçlerinde de bir ayırım oluyor. (...) Yani belli bir saatten sonra dışarı çıkamamak gibi, iş başvurularında da korkuyorsunuz. Güvenlik için endişe oluyor...” (K2, Lisans, Bekar, 27)

Kadınların emek piyasalarında kadın işgücü için uygun görülen alanlar haricinde istihdam edilmeleri durumunda ise; pek çok farklı hususu göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Erkeklerle ayrılan alanlarda veya erkek işgücünün yoğun olarak istihdam edildiği alanlarda çalışmaları durumunda, kadınlar, erkeksi tavra ve görünümüne bürünmek mecburiyetinde kalabilmektedirler. Söz konusu duruma ilişkin dikkat çeken bir örnek; dört yıldır işsiz olan bir katılımcının önceki iş tecrübesinde yaşadığı deneyime ilişkin anlattıklarıdır. Söz konusu katılımcı; genellikle erkeklerle uygun görülen bir alanda, gece vardiyası bulunan bir işte olumsuz bir durumla karşılaşmamak için sarf ettiği çabayı anlatmıştır.

“Yani düşünsenize ithalat ihracat yapıyorsunuz. 2 tane tır göndermeniz gerekiyor. Tırcıların hiçbiri Türkçe bilmiyor. Ve siz tır parkına gidiyorsunuz. (...) Ve tırlarım gece yola çıkıyor. Tır parkında yalnızsınız. Kadınlığınızı belli eder misiniz? Hiçbir şekilde belli etmemeniz gerekiyor. (...) Mecbur o tırı kontrol edip kapağını en son senin kapatman gerekiyor. Mecburen de o şapkayı takıyorsun. Üstüne bayağı büyük bir ceket getiriyorsun. Altına büyük bir eşofman altı öyle gidiyorsun. Ha bir sorun yaşadım mı çok şükür iş hayatımda hiç herhangi bir ayrımcılıktır vesairedir. Kötü bir baskıdır vesairedir. Hiçbir şekilde yaşamadım. Ama yaşamamak için de bu önlemleri aldım evet.” (K24, Önlisans, Evli, 33)

Diploma: “Duvar Süsü, Kağıt Parçası...”

Üniversite ve mezun sayısındaki artış, ekonominin istihdam yaratma kapasitesi tarafından karşılanamamış ve bu durum diplomalı işsiz enflasyonunu beraberinde getirmiştir. Yükseköğretim düzeyindeki eğitim imkanının çıktılar olarak görülen istihdam, ücret ve sosyal imkânlarla eğitim arasındaki bağ tahrip olmuş, eğitimin beraberinde kendisinden beklenen ayrıcalıkları getirmemesi, diplomanın etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuş, böylelikle meritokrasi idealine ilişkin vaatler tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla yükseköğretim düzeyinde eğitime sahip olan işsizlerin mevcudu arttıkça, alınan eğitimin istihdam garantisini beraberinde getirdiğine ilişkin yaygın kabul zarar görmüştür (Bauman, 2012: 70). Yükseköğretim mezunu işsizler arasında kadınların mevcudunun daha fazla olması; eğitilmiş kadınların, erkeklerin yaşadığı benzer sorunları deneyimlemek ile birlikte; ilave birtakım güçlüklerle mücadele etmek mecburiyetinde kaldıklarını düşündürmektedir.

Katılımcıların oldukça büyük bir bölümünün, yükseköğretim sonucunda edindikleri diplomaları değersiz bulduklarına ilişkin ifadeler kullandıkları görülmektedir.

“İşte annemin duvarda süs niyetine astığı yani diploma gerçekten hiçbir şey ifade etmiyor. Çünkü bana kimse diploma sormuyor. Ben yüksek lisanstan mezun oldum. Kimse bana demedi ki hani diplomam nerede? Var mı? Hiç kimse ilgilenmiyor (...)” **(K5, Yüksek Lisans, Bekar, 27)**

Katılımcıların bir kısmı ise üniversite sayısındaki artış ve yükseköğretim mezunlarının sayısındaki artışa vurgu yapmakta ve ortaya çıkan diplomalı enflasyonunun diplomanın değerini düşürdüğünü savunmaktadır.

“(...) şu anda lisans diplomasının çok bir önemi kalmadı. Herkes lisans mezunu zaten. Hatta yüksek lisansın da çok bir önemi kalmadı. Herkes neredeyse yüksek lisans yapıyor yani garip bir şekilde. Bu kadar özel üniversitenin olduğu bir ülkede zaten diplomalar meslek kazandırmaz. Yani kazandırmıyor maalesef.” **(K5, Yüksek Lisans, Bekar, 27)**

Bazı katılımcılar ise diplomanın değerini mezun olunan üniversite ile okunan bölümlerin belirlediğini savunmaktadır.

“Diploma benim için önemli. Ama o diplomanın üzerinde yazan üniversite, onun logosu, bölümün ismi bunlar çok önemli. Benimki tüm bu faktörler bir arada değerlendirildiğinde ofisimin duvarında asılı olmayı hak eden bir diploma. Dolaplarda beklemeyi hak etmiyor...” **(K17, Lisans, Evli, 34)**

Bu başlık altında değerlendirilebilecek bir başka husus, katılımcıların üniversite eğitimleri süresince iş hayatına dair beklentileridir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun, üniversite eğitimleri boyunca kısa sürede eğitimini aldıkları alanlarda çalışma hayatına atılacaklarına inandıkları görülmektedir.

“Evet kesinlikle umutluydum. Hatta direkt atanacağımı düşünüyordum. Yani şöyle Ankara'da okuduğum için bütün devlet daireleri kurumları da orada olduğu için hani önlerinden geçerken ya ben seneye buradayım dediğim çok kurum oluyordu mesela bakanlıklar özellikle. Sonra tabii ki hayatın gerçekleriyle tanıştım. Ama üniversitede okurken gerçekten kendimden çok emindim yani” **(K8, Yüksek Lisans, Evli, 32)**

Katılımcıların büyük bir bölümünün eğitimini aldıkları bölümden farklı bir alanda eğitim almayı arzu ettikleri görülmektedir. Katılımcıların o bölümlerde eğitim almaları durumunda işsiz kalmayacaklarına inandıkları bölümler; mezuniyet sonrasında bir unvan/meslek grubuyla anılacaklarını savundukları hukuk, kamu sektöründe yüksek düzeydeki alımları ile sağlık ve kadınların varlığının daha kolay kabul gördüğüne ve istihdam imkanlarının daha fazla olduğuna inandıkları öğretmenliktir.

“ (...) Yani mesela avukat olabilirdim. En kötü az müvekkilim olurdu az para kazanırdım belki zor geçinirdim. Kuzenim avukat, o da çok kazanmıyor ama neticede avukat. Sorulduğunda avukatım diyebiliyor. Ben de şartları nasıl olursa olsun avukat olurdum en azından, işsiz değil.” **(K2, Lisans, Bekar, 27)**

“Yani şöyle bir tahminim vardı. Keşke hani şey dedim yani öğretmenlik yapsaydım. Öğretmenlik alanında kendimi geliştirseydim daha iyi olurdu diye düşünüyorum.” **(K9, Önlisans, Bekar, 24)**

“(...) sağlıkla ilgili işte sağlık personeliği, tıbbi sekreterlik, röntgen sekreterliği gibi bir bölüm, çünkü iş imkânları daha bol. (...) Şu an iş sahibi olmuş olurdum ve mesleğime başlamış olurdum yani. Çünkü imkânları çok. (...)” **(K1, Önlisans, Bekar, 22)**

“Başka bir şehirde yaşasam...”

Türkiye’de 1980’li yıllarda hizmet sektörü genişlemiş ve bilgi işleri ağırlık kazanmıştır. Hizmet sektöründe yer alan işler ve bilgi işleri doğası gereği kadın istihdamına uygun bulunmuş ve böylelikle kadınların istihdam oranları yükselmiştir. Söz konusu çalışma alanlarının ve iş kollarının ise daha çok kentlerde ve büyük şehirlerde gelişme gösterdiği ifade edilebilir. Dolayısıyla kadın işgücünün ağırlıklı olarak istihdam edildiği hizmetler sektöründe ve bilgi işlerinde, görece küçük yerleşim alanlarında yaşayanların iş imkânlarının ve istihdam seçeneklerinin daha kısıtlı olduğu düşünülmektedir.

Balıkesir, Türkiye’nin 17. Büyükşehir olup, 23 metropol içerisinde 16. Sıradadır. Balıkesir’in Çanakkale ile birlikte yer aldığı TR22 bölgesinde kadın işsizliği oranı; 2022 yılında % 9.7 olup, 2023 yılında ise %9.1’dir (İŞKUR, 2022, TÜİK, 2024). İŞKUR verilerine göre ise Balıkesir’de 2023 yılı yıl sonu itibarıyla kayıtlı işsizlerin sayısı 32.383 kişi olup; bu kişiler içerisinde kadınların oranı %57.7’dir (İŞKUR, 2023).

Balıkesir ilinin çeşitli ilçelerinde ikamet eden katılımcıların büyük çoğunluğu, yaşadıkları yer ile işsizliklerini ilişkilendirmektedirler.

“Ben Ankara’da doğdum, büyüdüm. Yani biz daha sonrasında üniversite döneminde babamın işi vesilesiyle Bandırma’ya taşındık. Yani şu anda ben Ankara’da bu yaşlarda olsaydım yani en azından mezun olduğum yıl 23-24 yaşlarında olsaydım emin olun işe girmiştım. Özelde kesinlikle işe girmiştım ve birkaç yıldır da işe devam ediyor olurdum.” **(K3, Yüksek Lisans, Evli, 29)**

Ailelerini ve sorumluluklarını geride bırakarak başka bir yerleşim yerinde çalışma imkanları bulunmadığını vurgulayan evli kadınlar, yaşanılan yerin işsizlik üzerindeki etkisinde medeni durumun önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

“Ben 25 yaşında evlendim. 22 yaşında mezun oldum. Üç yıl boyunca aslında Sakarya’da bulabilirdim büyükşehir yani burada şimdi eşimden dolayı Bandırma’da evet biraz sıkıntı oluyor. Küçük ilçe, yani ilçe olduğu için bir iki kişi alım oluyor. (...) Şu an için evet. Ankara’da veya İstanbul ya da İzmir’de yaşasaydım işim olabilirdi diye düşünüyorum. (...) Mesela burada 1 kişi alınıyorsa Ankara’da 300 kişi alınıyor. Ya da İstanbul’da 150-200 kişi alınıyor.” **(K6, Lisans, Evli, 30)**

Uygulamada Öne Çıkan Diğer Boyutlar

Yapılan derinlemesine mülakatlar sonucunda; elde edilen bulgular arasında yer alan katılımcıların işsizlikle mücadele stratejileri, işsizliklerinin sebeplerine ilişkin düşünceleri ve geleceğe yönelik hayalleri gibi boyutlara da değinilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Uzun süreli işsiz olan katılımcıların işsizlik deneyimlerine ilişkin sorunlarla nasıl mücadele ettiklerinin tespit edilmesi için katılımcılara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların işsizlikle mücadele stratejileri arasında; daha önceki başlıklarda da vurgulanan aile ve evlilik kurumlarının maddi/manevi desteği ile lisansüstü eğitime devam ederek öğrencilik hayatının sürdürülmesi ön plana çıkmaktadır.

“(...) Ben kendimi mesela tekrar yüksek lisans yaparak, okulun içine atarak kendimi motive ediyorum. Yani yapmasaydım şu an daha farklı olabilirdi. Psikolojim de hem daha farklı olabilirdi ama ben (...) tekrar mücadeleye girerek kendimi o modda tutmaya çalışıyorum.” **(K7, Yüksek Lisans, Bekar, 29)**

Uzun süreli işsiz olan yükseköğretim mezunu katılımcılar için ön plana çıkan işsizlik nedenleri; mezun sayısını karşılayacak ölçüde iş imkanı yaratılamaması, yeni mezunların tecrübe şartını sağlamalarının mümkün olmaması, yükseköğretim düzeyinde almış oldukları eğitimin istihdama yönelik olmaması, liyakat yerine kayırmacılık ve torpilin işe alımlarda belirleyici olması, okudukları bölümlerin

istihdam olanaklarının sınırlı olması, emek piyasalarının cinsiyetçi yapısı ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, yabancı dil eksikliği, yaşadıkları il/ilçede iş imkânının sınırlı olması, başvurdıkları işler için fazla eğitilmiş bulunmaları, nitelikleri ile uyumlu olmayan işlerde çalışmayı arzu etmemeleri biçiminde sıralanabilir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kendileri dışındaki nedenlerle işsizliklerini açıklaması ve oldukça küçük bir kısmının işsizliklerinin nedeni olarak kendileri ile alakalı eksikliklere yer vermesi dikkat çekmektedir.

Yükseköğretim mezunu katılımcıların tamamına yakını geleceğe yönelik hayallerinin kapılarını aralayacak anahtarın “iş” olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların hemen hemen hepsinin gelecekte yegâne beklentisinin iş olması ve istihdam edilmek haricinde anlatabilecekleri farklı hayallerinin ya da beklentilerinin bulunmaması, katılımcılar üzerinde işsizliğin yarattığı tahribatı göstermektedir.

“Bir işim olsun, kendi paramı kazanayım, o özgürlük... Anahtarım evimin kapısını açmak, iş yerinde kendi odamda olmak... Maaşımı almak gibi... Bu kadar sanırım hayallerim bunlar, çok büyük hayallerim yok...”

(K2, Lisans, Bekar, 27)

“Yani öncelikle evet ben çalışmaya başlayacağıma inanıyorum. Çalışacağım. Ne zaman olur bilmiyorum ama. Öncelikle iş”

(K10, Yüksek Lisans, Evli, 29)

Sonuç ve Öneriler

1970’li yıllarda meydana gelen gelişmeler ve teknolojik yeniliklerin çalışma yaşamında kullanılması ile birlikte küresel ölçekte çeşitli dönüşümler yaşanmış, çalışma faaliyetinin yapısal özellikleri değişime uğramış ve çalışma biçimlerinde, çalışma sürelerinde, çalışanların sahip olması istenen niteliklerde çeşitli değişimler meydana gelmiştir. Söz konusu gelişmeler sonucunda; kamusal alanda daha görünür olan kadınların ücretli çalışmaya katılım düzeyleri artış göstermiş ve işsizlik sorunu ile daha fazla karşılaşmaya başlamışlardır. Toplumsal yapı içerisindeki dezavantajlı konumlarını işgücü piyasalarında da sürdüren kadın işgücünün, işsizlik karşısında da daha kırılgan olduğuna inanılmaktadır. Artan işsizlik oranlarına rağmen; toplumsal yapı içerisinde kadın işgücünün karşı karşıya kaldığı işsizlik sorununun, erkek işgücünün işsizliği kadar sorun arz etmediği ve göz ardı edildiği ifade edilebilir. Dolayısıyla işsizliğe dair sebepleri ve işsizliğin beraberinde getirdiği sonuçları açıklamaya yönelik etkenler, erkek işgücü ve kadın işgücü için farklılık göstermekte ve işsizlik sorununa ilişkin yapılan değerlendirmeler kadın işsizliğini açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır.

Çalışmanın alan araştırması sonucunda araştırma sorularından hareketle elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

- Eğitilmiş kadınlar için çalışmanın; kişisel anlamda bir tatmin aracı, manevi bir doyum kaynağı, toplumsal yapı tarafından benimsenmenin ve kabul görmenin

bir yolu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde sanayi toplumunun vasıfsız/eğitimsiz kadın çalışanları için çalışma faaliyeti, gelir sahibi olma amacı taşıırken; günümüzde çalışma olgusu, eğitilmiş/vasıflı kadınlar için gelir elde etme aracı olmanın ötesinde kendini gerçekleştirme, statü ve özsaygı sağlama boyutlarıyla öne çıkmaktadır.

- İşsizlik eğitilmiş kadınlar tarafından rahatsız edici toplumsal nitelikli bir sorun olarak görülmektedir. İşsizliğin beraberinde getirdiği maddi yoksunluk nedeniyle ailelerine bağımlı hale gelen, harcamalarını kısıarak daha az sosyalleşen yükseköğretim mezunu katılımcılar psikolojik olarak yıpranmalarının yanı sıra çeşitli fiziksel sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Diğer yandan hayallerini ertelemek mecburiyetinde kalan katılımcılar hayata karşı geç kaldıklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla eğitim alanında ulaştıkları imkanlara ve sahip oldukları kazanımlara rağmen işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmak, yükseköğretim mezunu kadınlar için ciddi anlamda düş kırıklığı yaratmaktadır.

- Yükseköğretim mezunu katılımcılar, aldıkları eğitimin istihdam getirmemesinin toplumsal yapı içerisinde sorgulandığını ifade etmekle birlikte; toplumsal baskının şiddetinin erkek akranlarına kıyasla daha az olduğuna inanmaktadırlar. Yükseköğretim mezunu kadınların işsizliklerine yönelik toplumsal tutum hususunda elde edilen bulgular arasındaki en dikkat çekici husus kadınlar özelinde evliliğin işsizliğe yönelik sorgulamaları sona erdirmesidir. Dolayısıyla kadınlar açısından toplum nazarında evliliğin beraberinde getireceği statünün, istihdamın bir nevi ikamesi olarak görüldüğü ifade edilebilir.

- Katılımcıların tamamına yakınının aile ve evlilik kurumunun maddi/manevi desteğiyle, işsizlik sürecinin rahatlatıldığına inandıkları görülmektedir. Aile ve evlilik kurumlarının bu destekleyici tutumu iş arama sürecini rahatlatmakta, işsiz kadınlara alan tanımakta ve işsizliğin yükünü hafifletmektedir. Eğitim durumu ne olursa olsun, işsiz bir kadının hane içerisindeki varlığının kabul gördüğü, bir erkek için söz konusu esnekliğin tanınmayacağı düşüncesi hemen hemen tüm katılımcılar tarafından savunulmaktadır. Dolayısıyla patriyarkal toplum yapısına rağmen; kadın istihdamına ilişkin algının, eğitilmiş kadınlar özelinde kırıldığı, bununla birlikte; kadın işsizliğinin evlilik ve aile kurumları tarafından perdelendiği ifade edilebilir.

- Katılımcıların büyük bir bölümünün işgücü piyasalarında cinsiyet ayrımcılığını farklı biçimlerde deneyimledikleri ifade edilebilir. Çalışma deneyimleri süresince herhangi bir ayrımcı uygulama ile karşılaşmadıklarını ifade eden katılımcıların genellikle yatay ayrılmaya dayalı olarak; kadınlar ile özdeşleştirilen alanlarda eğitim almış olmaları ve söz konusu çalışma alanlarında çalışma deneyimine sahip olmaları dikkat çekmektedir. Diğer yandan katılımcıların, erkekler ile özdeşleştirilen çalışma alanlarına girişlerinin engellendiğini düşündükleri, sınırlanan çalışma alanları ve maruz kaldıkları çeşitli boyutlardaki ayrımcı uygulamalar nedeniyle işsizlik deneyimlerini cinsiyetleri ile ilişkilendirdikleri görülmektedir.

- Yükseköğretim mezunu katılımcıların tamamına yakınının iş seçiminde, güvenlik ihtiyacının öncelikli bir kriter olduğu görülmektedir. Kadın işgücünün, karşılaşma ihtimalleri bulunan çeşitli tehlikelere karşı tedbirli, kontrollü ve temkinli olmak mecburiyetinde kaldıkları ifade edilebilir. Diğer bir önemli bulgu ise özellikle evli katılımcıların, eşlerinin ve çocuklarının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için esnek istihdam biçimleri ile çalışmayı arzu etmeleridir. Güvenlik endişesi ve hane içi sorumlulukların paylaşılmaması nedeniyle ortaya çıkan esnek çalışma ihtiyacı, kadınların çalışma alanlarını sınırlandıran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Katılımcıların, artan üniversite sayısı ve mezun mevcudu nedeniyle, yükseköğretim düzeyinde elde ettikleri diplomaları işlevsel bulmadıkları ifade edilebilir. Katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından dile getirilen, diplomalara ilişkin “kâğıt parçası”, “duvar süsü” benzetmeleri dikkat çekmektedir. Bir diğer önemli bulgu; katılımcıların büyük çoğunluğunun, farklı bir alanda eğitim almış olmayı arzu ettikleri ve sağlık, hukuk, öğretmenlik gibi bölümlerde eğitim almaları durumunda işsiz kalmayacaklarına inanmalarıdır. Yükseköğretim mezunu kadınların, pek çok fedakarlığa katlanarak sürdürdükleri eğitimleri neticesinde işsiz kalmaları, eğitimin istihdamı beraberinde getireceğine yönelik inançlarını yok etmiş, dolayısıyla diplomanın istihdam yaratma gücü kırılmıştır.

Araştırma neticesinde elde edilen bulgular; işsizlik ile mücadeleye yönelik plan, program ve uygulamaların toplumsal cinsiyet körü olmaması gerektiğini göstermektedir. Zira kadınların işsizlik nedenlerinin, erkek işgücünden farklılık arz etmesinin yanı sıra; işsizlikle mücadeleye yönelik politikalar da kadınlar özelinde farklılık göstermelidir. Patriyarkal toplum yapısının önemli ölçüde kadın işsizliğini etkilediği, toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınların işgücü piyasalarındaki dezavantajlılığını beslediği ifade edilebilir. Türkiye’de doğrudan eğitilmiş kadın işsizliğine yönelik plan, program ve uygulamaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’nün planladığı veya gerçekleştirdiği projelerin daha çok aile kurumunu korumaya yönelik olduğu, kadını aile kurumu çatısı altında değerlendirdiği ve böylelikle hane içerisindeki bakım emeğine ilişkin sorumluluklarını büyük ölçüde gözetttiği düşünülmektedir. Diğer yandan çalışan kadınların çocuklarına yönelik bakım desteği ya da kreş imkânının sınırlı olduğu ve söz konusu uygulamanın kadınların işgücü piyasasına girişini tek başına sağlayamayacağı vurgulanmalıdır. Kadın istihdamının artırılmasına yönelik olarak kamu eliyle ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen programların kapsamındaki yararlanıcı kontenjanlarının, kadın işsizliğini azaltma hususunda yetersiz kaldığı ifade edilmelidir.

Çalışmanın uygulama kısmı kapsamında ulaşılan bulgular ışığında çeşitli öneriler getirilmektedir:

- Kadınların işsizlik deneyimlerinin, kadın emeğinin barındırdığı özgüllükler ışığında değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmelidir. Emek piyasalarının cinsiyetçi yapısı ve kadınları dezavantajlı kılan çeşitli ayrımcılık

uygulamaları ile kamu eliyle gerçekleştirilecek politikalar aracılığıyla mücadele edilmeli ve kadınların işgücü piyasalarındaki varlığı desteklenmelidir.

- Kadınların hane içerisindeki ücretsiz emeğe dair sorumluluklarını hafifletmeye yönelik olarak ücretsiz kreş ve bakım hizmetlerinin yanı sıra; ailenin erkek üyelerinin destek sağlamasına yönelik devlet eliyle kamu spotları hazırlanmalı, çeşitli kampanyalar yürütülmelidir.

- İşgücü piyasalarındaki yatay ve dikey ayrışma ile mücadele etmeye yönelik olarak kamu eliyle alınan önlemler hayata geçirilmelidir. Kadın istihdamını belirli alanlarla sınırlayan yatay ayrışma ile mücadele etmeye yönelik olarak; kadınların temsiline sınırlı olduğu alanlarda kadın işgücünün istihdamı halinde işverenlere teşvik gibi çeşitli imtiyazlar sağlanabileceği düşünülmektedir.

- Doğrudan eğitilmiş kadın işsizliğine yönelik uygulamaların kapsamlı bir biçimde gözden geçirildikten sonra, üniversiteler ile işbirliği yapılarak çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada üniversiteler bünyesindeki “Kariyer Merkezleri”nin çalışan sayısı artırılmalı ve faaliyet alanları genişletilmeli, böylelikle bu merkezlere işlevsellik kazandırılmalıdır.

- İŞKUR, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi ve üniversiteler çatısı altındaki Kariyer Merkezlerinin işbirliğindeki “Yetenek Kapısı” sisteminin ve kapsamının genişletilmesi sağlanarak; iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri daha etkin kılınmalıdır.

- Yükseköğretim programlarında verilen eğitimlerin içeriği yeniden değerlendirilmeli ve işgücü piyasalarının ihtiyaçlarına yanıt verebilecek bir biçimde istihdam odaklı olarak müfredatlar gözden geçirilmelidir.

- Yükseköğretim mezunu kadınların işsizlikle mücadeleleri sırasında yalnız bırakılmamaları sağlanmalı, işsizlik süresince karşılaşılan çeşitli sorunlarla başa çıkabilmeleri için ücretsiz danışmanlık hizmetleri hayata geçirilmelidir.

- Yükseköğretim düzeyindeki eğitim öncesinde doğru rehberlik politikaları ile bireylerin kabiliyetlerine ve beklentilerine uygun alanlarda eğitim almaları sağlanmalıdır. Uygun rehberlik hizmetlerinin MEB, CBIKO, YÖK gibi kurumlarca hazırlanan danışmanlık hizmetleri ile giderilebileceği düşünülmektedir.

Extended Abstract

Beginning in the 1970s, developments in information and communication technologies have led to various transformations on a global scale, and the flexibility and deregulation that emerged in labor markets have necessitated the restructuring of labor. Unemployment, which was initially seen as a problem for the unqualified labor force, has begun to threaten the qualified labor force over time as well, and individuals have faced unemployment despite the rising levels of human capital. The economic and social deprivations brought about by unemployment have several physical and psychological effects on the individual. However, the fact that the expectations created by getting an education and being

educated are not met is thought to be much more devastating for the educated unemployed individual. Moreover, unemployment, in terms of its consequences, not only affects the unemployed individual's life but the family and social circle of the unemployed individual also experience the negative effects of unemployment. Thus, unemployment, in terms of its consequences, is a social problem.

While assessing the reasons for and consequences of unemployment, it is seen that female and male unemployment show some different patterns. It is evident that the disadvantaged position of women in the social structure, which is the result of factors such as patriarchal patterns, gender roles, and sexual division of labor, is perpetuated in labor markets. Despite the achievements of women in social life, in opportunities for access to education, and in labor markets within the historical process, the areas in which they are mainly employed and the types of employment are different from those of the male labor force. In addition, they are subjected to discrimination to various extents when entering labor markets and while they remain in labor markets. These adverse conditions make women more selective in labor markets, thus narrowing their areas of employment and increasing their likelihood of facing unemployment. World averages show that the unemployment rates of the female labor force are higher than those of the male labor force, and women become more vulnerable to unemployment despite the increasing levels of human capital. Gender is also a determining factor when analyzing the unemployment experiences and the reasons for the unemployment of an individual, as it is in the reasons for unemployment and the problems it creates, because, in the social structure, the reasons for an educated woman becoming unemployed and the consequences of her unemployment experience are thought to be different from those of an educated man.

In Türkiye, which has a social structure dominated by patriarchal patterns, the presence of women in social life and their positions in the labor markets are shaped by gender roles and gendered responsibilities. As a result of the developments that emerged worldwide in the 1970s, unemployment became a visible problem in Türkiye in the 1980s for the female labor force, which gained an opportunity for employment at different levels of paid work life with increasing employment rates. Unemployment rates, which tend to decrease for the male labor force as the level of education increases, tend to increase for the female labor force, which makes it necessary to assess unemployment in terms of educated women. In the theoretical part of our study, unemployment and its consequences are discussed from the perspective of women, and the causes and consequences of women's unemployment experience are approached from a gender perspective. Paid female labor, the responsibilities women shoulder according to gender roles, and social norms and acceptances related to the paid working and unemployment of women and men are discussed in detail. In the light of recent data concerning the unemployment of educated women in Türkiye, the outlook of female unemployment in Türkiye is studied, and various practices to address the

unemployment of educated women are included.

Qualitative research methods were used in the application part of the study. Semistructured interview questions prepared in the light of the research questions created based on the explanations in the theoretical part were directed to the participants. Phenomenology was adopted as a research pattern, and what educated unemployed women feel during the unemployment experience and the negative experiences they face were discussed in detail in terms of the factors that affect unemployment. Within the scope of the study, in-depth interviews were conducted with women aged 22-40 living in Balıkesir Province who had at least an associate degree or bachelor's degree and had been unemployed for one year or longer. The findings were classified under the titles created in the light of data analyzed with descriptive analysis. The titles were determined as follows: the meaning of working, life in the shadow of unemployment, the trivialization of female unemployment in the social structure, gender discrimination and its effects, the criteria that are effective in job choice, the evaluation of university education and diplomas received, and the effect of the place of residence on unemployment.

In the study, feminist methodology was adopted and the unemployment experiences of educated women in the labor markets that are thought to be shaped by gender, the capitalist patriarchy, and the sexual division of labor were addressed from the viewpoint of women. The reasons for and consequences of the unemployment of educated women were evaluated based on the personal experiences of women who faced unemployment after their education was complete. Furthermore, the study is considered significant in terms of the size of the participant group in the application part and the fact that different aspects of the unemployment problem are discussed. From this point of view, the aim of the study was to demonstrate the expectations of educated unemployed women regarding the solutions to the problems they face in various aspects within the social structure and in labor markets, and thus to present various suggestions for combating female unemployment in the light of the findings.

Destek ve Teşekkür Beyanı

“Toplumsal Cinsiyet, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Gölgesinde Yükseköğretim Mezunu Kadınların İşsizlik Deneyimleri: Balıkesir İlinde Bir Uygulama” isimli makalem doktora tezimden türetilmiş olup, eğitilmiş kadın işsizliği konusunda çalışmam için beni teşvik eden, tez yazım sürecinde desteğini ve katkısını esirgemeyen ve tezden türetilcek yayınlar konusunda beni yüreklendiren kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Memet ZENCİRKIRAN’a çok teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması Beyanı

“Toplumsal Cinsiyet, Patriyarka ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Gölgesinde Yükseköğretim Mezunu Kadınların İşsizlik Deneyimleri: Balıkesir İlinde Bir Uygulama” isimli makalemden hiçbir kurum, kuruluş veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (1990). "Unemployment: A Women's View", *Journal of International and Comparative Social Welfare*, 6:1-2, ss. 38-58.
- Archer, J., Rhodes, V. (1993). "The Grief Process and Job Loss: A Cross-Sectional Study", *British Journal of Psychology*, 84(3), ss. 395-410.
- Baltacı, A. (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (5)2, ss. 368-388.
- Bauman, Z. (2012). *Eğitim Üzerine Riccardo Mazzeo ile Söyleşi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berktaş, F. (2013). "Feminist Teoride Açılımlar", *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Ed. Yıldız Ecevit- Nadide Karkıner, 2.b. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2-23.
- Berktaş, F. (2019). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, 7.b., İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, A. (2017). "Çalışmakla Var Olacağım Gibi... İşsiz Duygu Dünyası", *Boşuna Mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, Ed. Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 117-139.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*, çev. Fuat Man, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Butler, J. (2018). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*, çev. Başak Ertür. 6.b., İstanbul: Metis Yayınları.
- Chesters, J. (2012). "Gender Attitudes and Housework: Trends over Time in Australia", *Journal of Comparative Family Studies*, 43, 4, 511-526.
- Christensen, L. B., Turner L. A., Johnson R. B. (2020). *Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analiz*, Çev. Ahmet Aypay, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Cohen, D. J., Crabtree B. F. (2006). *Qualitative Research Guidelines Project*, Princeton: Robert Wood Johnson Foundation.
- Cohn, R. M. (1978). "The Effect of Employment Status Change on Self-Attitude", *Social Psychology*, 41(2), 81-93.
- Crabtree, B. F., Miller, W. L. (1999). *Doing Qualitative Research*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Cragg, A., Dawson T. (1984). "Unemployed Women: A Study of Attitudes and Experiences", *Department of Employment Research Paper* 47.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative*, London: Pearson Education.
- Creswell, J. W. (2023). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, Çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir, 7.B., Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çınar, M. (1994). "Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home Working Women in İstanbul, Turkey", *World Development*, 22, 3, 369- 380.

- De Beauvoir, S. (1973) *The Second Sex*, çev. Constance Borde ve Sheila Malovany Chevallier, New York: Vintage Books.
- Delphy, C. (1993). "Rethinking Sex and Gender", *Women's Studies International Forum*, 16, 1, 1-9.
- Disk, Geniş Tanımlı İşsizlik Yöntemsel Açıklama, 2020, <https://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2020/08/geni%C5%9F-tan%C4%B1ml%C4%B1-metodoloji.pdf>, (14.08.024).
- Ecevit, Y. (2000). "Çalışma Yaşamında Kadın Emeginin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği", *Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş, Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, haz. Mine Göğüş Tan ve Serpil Sancar Uşur, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 119-190.
- Ecevit, Y. (2015). "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri", 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, Ed. Şirin Tekeli, 6.B. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 105-114.
- Epstein, C. F. (1971). *Woman's Place: Options and Limits in Professional Careers*, Berkeley: University Of California Press.
- Goffman, E. (1986). *Stigma: Notes On The Management Of Spoiled Identity*, New York: Simon&Schuster.
- Hakim, C. (1982). The Social Consequences of High Unemployment. *Journal of Social Policy*, 11(4), 433-467.
- Harding, S. (1997). Comment on Hekman's" truth and method: feminist standpoint theory revisited": whose standpoint needs the regimes of truth and reality?. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 22(2), 382-391.
- Hartmann, H. (2008). "Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği", çev. Aytül Kantarcı, *Kadının Görünmeyen Emegi*, Haz. Gülnur Acar Savran ve Nesrin Tura Demir Yontan. İstanbul: Yordam Kitap, 158-198.
- Hay, I. (2000). *Qualitative Research Methods İn Human Geography*, UK: Oxford University Press.
- İşığçok, Ö. (2021). *İstihdam ve İşsizlik*, 5.B., Bursa: Dora Yayınları.
- İŞKUR, İşgücü Piyasası Araştırması Balıkesir İli 2020 Yılı Sonuç Raporu, 2020, <https://media.iskur.gov.tr/45143/balikesir.pdf>, (11.01.2024).
- İŞKUR, İşgücü Piyasası Araştırması Balıkesir İli 2022 Yılı Sonuç Raporu, 2022, <https://media.iskur.gov.tr/66868/balikesir.pdf>, (11.01.2024).
- İŞKUR, İşgücü Piyasası Araştırması Balıkesir İli 2023 Yılı Sonuç Raporu, 2023, <https://media.iskur.gov.tr/88089/balikesir.pdf>, (19.04.2024).
- Komarovsky, M. (1940). *The Unemployed Man and His Family: The Effect of Unemployment on The Status of The Man in Fifty Nine Families*. New York: Dryden Press.
- Kunze, L., Suppa N. (2017). "Bowling Alone Or Bowling At All? The Effect Of Unemployment On Social Participation", *Journal Of Economic Behavior & Organization*, 133, 213-235.

- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide Ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 2.b., İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lane, C. M. (2011). *A Company of One: Insecurity, Independence, and The New World of White-Collar Unemployment*, Ithaca and London: Cornell University Press, 2011.
- Marshall, C., Rossman, G. B. (2014). *Designing Qualitative Research*, New York: Sage Publications.
- Marshall, G. (1984). “On The Sociology of Women’s Unemployment, Its Neglect and Significance”, *Sociological Review*, 32(2), 234-259.
- Marx, K. (1986). *Kapital* (3.Baskı), 1.Cilt, Çev. Alaattin Bilgi, Ankara: Sol Yayınları.
- Mcfayden, R. G. (1995). *Coping With Threatened Identities: Unemployed People’s Self-Categorizations*. *Current Psychology: Development, Learning, Personality, Social*, 14, 233–257.
- Mckee, L., Bell C. (1986). “His Unemployment, Her Problem: The Domestic and Marital Consequences of Male Unemployment”, *The Experience of Unemployment*, London: Palgrave Macmillan, 134-149.
- Mckee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg C. R., Kinicki, A. J. (2005). “Psychological and Physical Well-Being During Unemployment: A Meta- Analytic Study”, *Journal of Applied Psychology*, 90(1), 53, 53-76.
- Mead, M. (1935). “Sex and Temperament in Three Primitive Societies”, *The Gendered Society Reader*, ed. Michael Kimmel ve Amy Aronson, New York: William Morrow, 38-43.
- Meda, D., (2004). *Emek Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, 1.B.
- Mies, M. (2012). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*, çev. Yıldız Temurtürkan, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, New York: Sage Publications.
- Palaz, S. (2005). “Women’s Labour Force Participation in Turkey”, *Journal of Social Policy Conferences*, 50, 591-606.
- Paul K. I., Moser K. (2009). “Unemployment Impairs Mental Health: MetaAnalyses”, *Journal Of Vocational Behavior*, 74(3), 264-282.
- Pohlan, L. (2019). “Unemployment And Social Exclusion”, *Journal Of Economic Behavior & Organization*, 164, 273–299.
- Russell, H., Barbieri, P. (2000). “Gender and The Experience of Unemployment”, *Welfare Regimes and The Experience of Unemployment in Europe*, Ed. Duncan Gallie ve Serge Paugam, New York : Oxford University Press, 307-333.
- Sarıtaş, C. T. (2010). “The Bargain Between Young Women's Labour and Capital: An Unemployment Analysis through State, Labour Market and Family”, Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- Seidman, I. (2006). *Interviewing as Qualitative Research: A Guide for Researchers in Education and The Social Sciences*, New York: Teachers College Press.
- Stanko, E. (1988). "Keeping Women in and out of Line: Sexual Harassment and Occupational Segregation", *Gender Segregation At Work*, Ed. Sylvia Walby, Open University Press, ss. 91-99.
- Strangleman, T., Warren T. (2015). *Çalışma ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar, Temalar ve Yöntemler*, Çev. Fuat Man, Ankara: Nobel Akademik.
- Sümer, N., Solak, N., Harma M. (2013). *İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik Yaşam ve Eğitim*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979.
- Tokol, A. (2000). *Sosyal Politika*, 2.B., Bursa: Vıpaş Yayınları.
- Toksöz, G., Memiş, E. (2018). *İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması: Geniş Özet (Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi)*, Ankara: CEİD Yayınları.
- Treiman, D. J., Hartmann H. I. (1981). *Women, Work and Wages: Equal Pay for Jobs of Equal Value*, Washington: National Academy Press.
- Turner, B. S. (2020). *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Kasım Abaş ve Adem Beyaz, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- TÜİK, 2024, İşgücü İstatistikleri 2023, [https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=ısgucu-ıstatistikleri-2023-53521#:~:text=%c4%b0%5%9f%3%bcc%3%bc%202023%20y%4%b1%4%b1nda%20bir%20%3%b6nceki,ise%20%35%2c8%20oldu,\(21.04.2024\).](https://data.tuik.gov.tr/bulten/index?p=ısgucu-ıstatistikleri-2023-53521#:~:text=%c4%b0%5%9f%3%bcc%3%bc%202023%20y%4%b1%4%b1nda%20bir%20%3%b6nceki,ise%20%35%2c8%20oldu,(21.04.2024).)
- Walby, S. (1986). *Patriarchy at Work*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wanberg, C. R. (2012). "The Individual Experience of Unemployment", *Annual Review of Psychology*, 63, 369-396.
- Wilson, H., Finch, D. (2021). *Unemployment and Mental Health Why Both Require Action For Our COVID-19 Recovery*. *Health Foundation: London, UK*.
- Wirth, L. (2001). *Breaking through The Glass Ceiling: Women in Management*, Geneva: International Labour Office.
- Wolcott, H. F. (1994). *Transforming Qualitative Data: Description, Analysis, And Interpretation*, Thousand Oaks: Sage Publications.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları, 11.B.
- Zencirkıran, M. (2020). "Türkiye'nin Toplumsal Sorunları", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. M. Zencirkıran, 7.B., Bursa: Dora Yayınları, 455- 476.

